

НОВА ИСКРА

џ пролећа

— МИЛОШ П. КИРКОВИЋ —

(5)

IX.
П онао задах удари му у лице. Дубоко уздахнувши, Рајко застаде у про-страној, полумрачној соби. Јер светлост ниске лам-пице, поред које је Цала седела, једва ако је успе-вала да осветли овај кутић око себе; све остало ле-жало је прикривено у сенци полумрака.

Његове очи падоме на застрвену постељу, на ко-јој је у плиткој, дрвеној колевци лежало одојче. Слабе нејакне груди равно-мерно су се дизале; у два три маха оно отвори мала ружичаста уста и поново се умори.

Тамо украј високе зе-мљане пећи седела је Цала повјена изнад свога руч-нога рада. Ситан вез тре-перно је пред њеним очима и она беше дубоко погнула главу да ухвати краја без-бројним редовима. И кад Рајко лагано ступи у собу, издиже се њен повијени струк, полако и постепено. У тајанственом полумраку изгледао је он још већи, снажнији. И у Рајков суморни

Његово Величанство Краљ Србије
ПЕТАР I.

преплашена црна ока, док је цело лице издавало укочени израз изненађености, по готову страха.

„Не бој се, Цало, ја сам!“ рече Рајко прому-клим, тешким гласом.

„Ти?.... Рајко тако доцкан!....“

На њезину лицу огледао се општи израз сумње и страха. У последње време јако је мучила бојазан, да Митар од некуда по-ново не искрсне.

„Није ништа, није!“ рече Рајко видећи злу слутињу у њеним очима.

Она се подиже са свога седишта и понуди му малу трпачицу столицу.

„Али Госноде!.... Рај-ко, ти за цело ниси боле-стан?...“ Она сад тек успе да сагледа његово ра-стројено лице са уташеним и тужним очима.

Рајко покуша да се ос-мехне. — „О мени није реч!“ додаде мало затим.

Наста љутање. Рајко налакти руке на колена и у њих спусти своју те-шко, уморну главу. Изгледало му је кадшто, да се мозак и жалосни поглед упише се свом крупноћом својом два издвојно из ње и да није више у стању ништа разлико-

вати. Тек седећи дуго тако украј топле пећи, њему се снага и мир поново почеше враћати и он осети извесну врсту угодности као човек изгубљен и залутали кад поново чује глас људски. А Цала се задовољи да кришом погледа у његов јадни и бедни изглед. Јер од сусрета горе у воћњаку и после неколико летимичних виђења код чике, она не бејаше више с њим. С тога јој и дође тешко сада видећи његово болом испивено лице. „Због чега ли он страда?“ помисли у себи. С друге стране није знала шта ће да мисли о његову тако доцном доласку. „Ако га је когод опазно?“ Њу пресече нешто хладно као лед преко срца.

Ах, збиља, он и сам није приметио да је ноћ већ у велико. Свему је томе крив онај Марко Мијатов. Њему је морао ићи због трапа на његовим колима. Задржао се, истина, тамо дуже, али уз пут је хтео да и к њој сврати.

Они се тако ретко виђају. Он једва ако сиђе доле до села, а и чика је у последње време некако тако чудноват. Мора му просто речи вадити, ако хоће да чује штогод.

Рајко ни сам не знађаше, како се овај изговор нађе на његовим устима. „Тако далеко већ!“ помисли он у себи. Па ипак он осети чудно задовољство да пред њом прикрије сав бол свој. Није хтео пред њом отворати своје срце. Она је и без тога имала доста да сноси. Зашто би, најзад, морала знати како са њим стоји. А да с њим није све у реду, он је још одавна знао.

„Долази ли Марта чешће?“ упита он.

„О, да како! Она је по готову свакога дана овде. Још да ње није, зло! Десна рука, друкчије се не може рећи.“

„Али од осталих нико?“

„Како мислиш то?“

„Мислим.... за цело.... од суседа?“

„Ах тако!.... О, није сад рђаво као што је било у почетку; није истина ни све у реду, али бољему се не може ни надати. У осталом, мени је понеки пут све тако право, да се и сама чудим.“

Они поново уђуташе. Цала је и даље седела покрај светлости за својим послом. Дубоко нагнувши главу над везом, могао се видети њен бео и снажан врат, по коме бежу овде онде прснули меки праменови њене црне косе. Рајко окрете поглед на другу страну и упита је о нечему са свим равнодушном.

„Како она живи? Ах, Госноде, тешко је то рећи!...“ отпоче поново Цала и вез издиже више према светлости. — „Најзад ваља помислити да после рђавога дана још и гори може доћи. Али зато је посао ту, а у њему се онда све заборави.... Има рада довољно — до Божића ни да стане... Хвала Господу и добрим људима! Попадија и стара учитељка кажу да неће бити рђаво, а пона се смиловао и није хтео да ме одгурне. Шта више, чак је дао да му и руку пољубим....“ „Погрешила си, истина, кћери; али ко данас не греша?... Само Господ наш има право да суди, а ми смо ту да ћутимо и да слушамо....“

Она ућута. „Ах, овај ситни вез. Очи тако умара и чини сањивим.“ Она подиже главу и руком пређе преко уморених капака. Затим опет прихвати иглу и саже се изнад веза.

„Ништа о њему да чујеш?“ упита изненада Рајко.

Она махну главом. „Још ништа! Али тако неће дуго трајати. О, знам ја њега добро!... Није он тај, што ће се од једном свега оканути... Још ће доћи он и још ћу ја имати да патим... Дао би Бог, да је овде свему почетак и крај!“

Рајко стиште обрве. А Цала, не подижући главе, говораше даље, с муком, испрекидано.

„Сачувај ме, Госноде, и сахрани!... Али то би било страшно!... Кад само помислим... не, не!...“ Она тешко и дубоко уздахну. — „Зашто је младост тако луда, да и последњем нечовеку толико верује?... Да ли само зато, да страдање буде после јаче, да бол још више заболи?... Ах, тешко је то, Рајко, тешко!... Моје муке прелазе кадшто преко моје снаге... Плачи и кај се по вас дуги дан, па ипак ми је на срцу тако, да бих саму себе могла уништити....“

„Не греша душе, Цало!“ рече Рајко, само да би штогод казао. „Ти и сувише претерујеш.“

„Да покајем, да покајем — то је било све што сам хтела! С пепелом на глави и с трњем у целом телу... И душе ми, тако сам и чинила. Тако ме тишти, тако ме растрже моја рођена савест, да ни једног чистог дела није више на мени... А сама себи изгледам тако јадна, тако понижена:... Узвикнула бих кадшто да и само небо чује, да ме нико не погледа, јер чини ми се — и сам поглед њихов постаће нечист и прљав... Ах, Госноде мој!...“

Један дрхтај бола и јада пређе преко њезина лица, које под утицајем невоље као да беше дошло још веће и блеђе. — То није било више лице младе и снажне девојке, са којег радост и снага трепте, не, то беше лице Богородично, мршаво и болом избраздано.

А он сеђаше ту, покрај ње, и сам саломљен и уништен; сит и сама себе и свога живота. И слушајући речи њене самооптужбе, у њему самом као да се кидало комад по комад његова рођеног срца, као да се све губило испред његових очију и само се отварао дубок, бескрајно дубок и мрачан амбис, чија ће пустош од једном и брзо све прогутати.

Цала се подиже и са стола прихвати нову кануру вунице. Рајко не имађаше снаге да свој поглед на њој заустави.

„Понекад пак помислим, зашто се бранити од онога чиме те судба обдари?“ настави Цала даље. — „Има и других људи које несрећа дави... Погледај на њих!... Па онда, ипак има и добрих људи који ти и благу реч рекну... Ето и попе и попадије, и старе учитељке, ту је и дада са чиком... сви су они тако добри према мени.... али, али.... сав јад остаје и лежи на срцу и

Карло Брюдгов

Последний дан Помпеи

боде, боде са свију страна као какав грдан ваљак од самих игала!....“

„Зашто?... зашто?...“ Она отпоче да плаче. „Зашто је морало тако доћи?... Јадна сам и одбачена.... као последња... Свако има право да пружи прст на мене... Ох, Господе мој, што се не сажалиш на мене?!...“

Њен плач биваше све јачи и прелазаше постепено у јецање. Рајко одскочи као да га је пламен ошинуо. —

„Али за име божје!... Цало, шта је од једном?... Дођи к себи... Ти окривљујеш себе саму више него нико... О Господе наш, не мисли сваки тако....“ Он тражаше да је утеши, али језик се једва мицао.

„Шта ћу, шта да радим?...“

„Прибери се!... Па онда, зашто непрестано на то мислити? Ајде, кад би помогло... али —“

А она се још више саже у напред и плакаше даље — али тише, мирније, са тихим, непрекидавим јецањем, као да се и најдубљи јад њене душе бојао да изиде из свога скровишта, пред људе, у свет.

Он хтеде да је прихвати и подигне. Никада дотле он не виде женску тако меку и тако без одбране као њу саму. И у његову бедном срцу створи се жеља да падне покрај ње, да својим жедним устима пеније све те горке сузе; да се заједно исплаче и над својим и над њеним болом... и да га онда од једном постане заједно са њом и за свет и за људе... И онда... онда ће бар моћи поделити јад и невољу своју...

Тешком муком њему пође за руком да се савлада. И гласом, који је и сам треперио под навалом суза, он једва успе да проговори, меко и тихо:

„Цало!...“

Она се подиже лагано. „Опрости!... Тако нисам хтела. Али сузе тешко леже на мени... Са душе бих хтела да их исплачем... Сада ми је тако лако; као да је са плачем све ишчезло... Ах, како је слатко моћи плакати!... Дада је љута, кад ме тако види, и ја не могу да је вређам...“

Дете се беше пробудило и почело плакати. Она га лагано издиже из колевке и узе у своја варучја,

„Али сад мораш њи, Рајко!... Време је већ одавно прошло.... Ни код чикиних нема више светлости... За цело спавају...“

И њена мршава рука изгуби се под притиском снажних Рајкових руку. Као сен, лагано и без шума, ступи Рајко у ведру, хладну ноћ. На пољу је сијала бледа месечина и снажно се белом танки покров првога снега.

Оно што је Рајко још одавно предвиђао, стајало је данас тако јасно пред њим, као да је са његовим целим животом корак у корак ишло. Његова љубав према Цали; његова чежња према њој, од које је и сам био болестан. И он гласно рече себи о својој љубави. Беше пак осим тога у његову целом ходу, у његову целом држању толико поузданости, у његовим мислима толико мира, да се и сам морао чудити оној целој тишини која њиме тако изненада овлада. Па ипак, он не могао да са свим мирно поверује овоме покору. Изгледало му је, да тамо у последњој дубини његова целог бића ипак се нешто снажно тако надимаше, хучећи, вихорећи, и тамо и амо, све даље и даље. Као далека музика која му у сусрет хучи — бурно, шумно, страшно и помамно, да га занесе као бујни талас, као силно море кад се о стење крши.

Најзад он успе да се утиша. Само ово далеко зујање. Иначе мир, потпуни, недељни мир.

Он је волео. И он се задовољи да то у овом безграничном миру и опет гласно каже. Толико пута. У самим речима било је толико слатког звука, поноситог и достојанственог. А те речи јасно му сведочише, да није више остарели сужник, да је крај болесној жудњи и магленим сликама. Крај, крај свему ономе тешкоме, невољном: крај јаду и болу!... У својој ниској колеби запеваће најзад химну мира и спокојства; тамо уздигнуће се опет, снажно и величанствено, поернули заробљеник. И он збиља осећаше у себи толико снаге и јачине, како само онај осећати може, чије груди још у себи храни неутрошене песме зреле младости....

И оставивши село за собом на ведрој месечини, он иђаше даље снажно, брзо, са топлим осећањем блаженства и мира, који нечувеном снагом распињаху његове груди. И као сенке високих топола гониле се радост и расположење у његовим осећајима. И као пробужена осећања што јураху и тамо и амо, исто тако чезнула је и немирна душа да се у мирном лету узнесе далеко, тако далеко, лагано, постепено, дрхтећи од чежње и жудње. Па ипак не беше крилату, која би понети могла. Бледе, фантастичне слике заморених, преоштерењених осећања; пера и паперја без тичјих крила, кој, ветар нанесе, да исто тако брзо ишчезну, нестану....

„О да ли, о да ли?!“

Рајко корачаше све даље и не усуђујући се да започету мисао доврши. А у глави хујало је, брујало и кипело као у страшној ноћи, пуној олује, ветра и непогоде....

(НАСТАВЉА СЕ)

Подоћно даворје^{*)}

I.

Одруг сата пола ноћи прође,
Шуми борје подоћно даворје:
„Ој Давори моје село равно...”

Ој Давори моје село равно,
Синоћ си ми допануло рана,
Пре земана, пре суђена дана!

Пре земана пре суђена дана,
Изгоре ти гора Даворија,
И у гори срне и соколи.

Ој Давори моје село равно!^a

Стојник.

Милорад М. Петровић.

Ко вјечито хоће да живује, мученик је овога свијета

Нигде се ваљда не може тако згодно при-
менити она лена песникова изрека да „ко
вјечито хоће да живује, мученик је овога
свијета“ као на примере које ћу сад на-
вести. И збиља, ако изближе загледамо живот оних
великих људи, што су својим умотворима и изналас-
цима унапредили културу, изменили и побољшали
живот и обичаје — видећемо, да су велика већина тих
великих и ђенијалних људи, били у истини прави муче-
ници, и да је тек у данашње доба суђено, да не само
велики изналазачи, но и она ситурија, што проналазе и
усавршавају сиграчке и разне драгулије, — које *Нордау*
згодно назива „уличним индустријалцима“, — могу да
живе од својих изналазака и да се чак богате. И збиља,
данас већ судба изналазача није тако жалосна као што
је некада била, јер данас изналазачи добијају разна од-
ликовања и повластике, које скупо продају, или их сами
експлоатишу, и постају на тај начин богати људи, а по-
кад кад и милионари. Треба се само сетити кад је пре
десетак година овладао Паризом „кри-кри“, и кад је та
епидемија прешла и у остале крајеве Европе; па ипак,
то танко метално парче, које је савијајући се пуцкало, до-
нело је њеном изналазачу леуку сумицу преко 100.000
динара, те га тако осигурало за цео живот.

И зар не изгледа чудновато кад упоредимо богаћење
због једне спрдње и багателе, и сетимо се славног песника
португалског *Калдерона*, који је протериван, апшен, и за
кога је — кажу — његов верни слуга црнац ноћу просио,
те бесмртном песнику давао да не умре од глади. Па *Томе*
Дела песника опера, који је живео у 18 веку, и морао

дању да лежи у кревету, јер није имао панталона; за
Жерара де Первала причају да је све своје руконисе
носио у за се, јер није имао стана да их остави, и нај-
зад изгнан сиротињом обесио се. Није боље прошао ни
славни песник *Борис* (Boris) који је болао, преболао молио
да му се издаје цела она злехуда платица, коју је имао
за све време болести, да не би умро од глади, и кад му
то није учињено, он се обрати на свог издавача, коме
нузгред пошље једну песму из својих младалачких успо-
мена. Издавач му пошље пет фунти стерлинга, али и тај
новац не добије бедни песник, већ његов кројач, који је
претио, да ће га, ако му одмах рачун не исплати, стрпати
онако болесна у затвор.

Мирже, аутор „*La vie de la Bohème*“, да не би
умро од глади, морао је често пута ићи у болницу. Дању
није могао никуд излазити, јер није имао ципела, а ноћу
излазио је и то у чарапама. Тако су ето живели многи
ђенијални и талентовани људи, мучили се и пропадали;
док они велики људи који су се прослављали са својим
изналасцима често пута морали су својим животом да пла-
ћају своју ђенијалност.

Позната је жалосна судба римског изналазача ста-
клета, који је јадник мислио да ће добити награду од
тиранских царева за свој изналазак, и како је се пре-
варио. Римски самодржац Тиберије дао је аудијенцију из-
налазачу који му је донео на поклон једну дивну „вазну“
од стаклета која се не може сломити, која је се могла
савијати и ковати. Покушаји чињени на тој аудијенцији
са „вазном“, која је бацава и лупана, па ипак остала
читава, испали су на жалост као што треба, — дивно.
И тај тако леп изналазак, бацно је у озбиљну бригу рим-
скога деспота, а и како да не забрине глупака на пре-
стоу човек, који има такав ум да може да мена мртвим

^{*)} Из цикалуса песама под називом „Подоћно даворје“ пуштамо
у овај сvezак само једну. У идућим свесцима доносићемо их редом
док се цикалус не заврши.

телима особине њихове, и зар такав човек да не буде опасан и самом престолу, па шта ће онда бити са златом и сребром, зар неће њима цена спасти, кад им почне конкурисати стакло са таквим особинама? Пресуда је била готова, бедни изналазач несломљивог стаклета, био је погубљен као бунтовник! А тајна његова изналазка остала је и до данас необјашњена.

Исто је тако жалосна судба била једног провансалца *Алексе*. Овом механичару испало је за руком после дугог рада, да за своју радњу направи zgodну справу као рекламу, са којом би и данас какав фабрикант аутомата прославио своју радњу. То је био вештачки направљен скелет који је, помоћу једног у постољу скривеног механизма, свирао различне комаде на гитару. Кад је изналазач изложио овај свој рад, попови оптуже несмотреног вештака, да је у дослуху са ђаволом. И парламенат га окриви због чаролија, и несрећни изналазач платио је за своју вештину — која би га данас направила богаташем — смрћу на гломачи, и то — да трагедија буде комична — заједно са његовим изналаском, музикалним скелетом.

Сличне је судбе био и швајцарски механичар *Луј Жакет Дроз* (рођен 1752. год.), који је конструисао различне андронде, и између осталих један — чије је савршенство до сад недостижно, — који је представљао како девојка гледа у ноте и свира на клавиру, а кадгод доврши свирање — устане и поздравља друштво. Али, овај славни механичар не задовољи се само тиме, хтео је да се и други диве његову изналаску, те оде у земљу биготерије, у Шпанију, где га инквизиција оптужи за мађије, и хтеде га у славу Војју да спали, но благодарећи сленом случају: у последњем тренутку побегне и врати се у своју домовину.

Славни физичар *Дионисије Паен*, рођен 1647. г. у Блоа у Француској, а умро је не зна се кад, нити се зна где (мисли се да је умро 1712 године, заборављен и у највећој сиротињи). Паен је усавршио ваздушни шмрк domeћући нарочите клапне вентилима, што је био први наговештај за ваздушну железницу, изнашао је лонац у коме се кости могу да скувају; њему смо захвални за употребу парне машине и друге важне новине и савршенства; он је био први изналазач и творац пароброда. Сто година пре Фултонове вожње по реци Худзону 1707. г., пловио је од Касела до Миндена 22 километра, остављајући за собом све чамце и чунове, али и изазивајући мрзост и страх лађара, који као бесни јурну на брод, заостављајући све на њему; а брод развале заједно са парном машином. Пропао услед ове катастрофе, душевно сломљен, Паен је на лађи једрилици отишао у Лондон, где је, мисли се — и умро.*)

*) *Герланд* у чланку „*Papin und die Erfindung der Dampfmaschine*“ (у *Westermann's Monats Hefte* Bd. 47, стр. 438—454) вели да екипа лађарски града Миндена није хтео пустити да лађа са точкастим веслом пређе из Фулде у Везер, и лађа Панцова била је од лађара Минденских изнета на суво и раздана. А из једног писма Лајбницу види се да он није мислио метнути парну машину на лађу.

Није боље прошао ни *Дон Кор* који је 1777. год., на угљеним мајданима херцога Норфолкског, направио шине од ливена гвожђа, на којима се вагони — као при коњском трамвају — покрећу са врло малим трењем. И тек што су кола пуштена у саобраћај, радници нападну и разоре све то, а сав угаљ донет на њима спале. Ђенијални изналазач у мало због тога није главом платио.

Уиљем Ли, свештеник у Келвертону у Нотингхемширу, изнашао је још за доба краљице Јелисавете прву машину за плетење чарапа. Да би се својим изналаском користио, молио је да га држава у томе потпомогне. Али краљица, не појимајући саму ствар, одбила је давање повластике — противно жељи министара — бајаги да не би страдале ручне плетиле чарапа, чији су производи тако скупи, да велики део енглеских становника није тада никако носио чарапе. Ли је затим отишао у Француску и у Руану и Паризу основао фабрику чарапа. И при свем том овај је ђенијални изналазач као пуки сиромах умро од глади.

Маркиа Соломуна де Ко изналазача парне машине *Ришеле* је стрицао у лудницу, јер му је досађивао са својим изналасцима.

Инглезу *Дону Ломбу* године 1700. пошло је за руком да изнађе тајну сардинске фабрикације свиле. Издавање те тајне, у то доба, кажњавало је се смрћу. Ломбичан талијанском језику, био је више година као калфа у једној предioniци, а затим као мајстор. После неког времена врати се у Инглеску као први и једини стручан човек у томе послу. Потпомогнут повчано он оснује у Дербију прву фабрику за предење и ткање свиле, и то предузеће испало је најсјајније, јер је знатно смањило експорт сардинских свилених фабрика. Осветљиви фабрикант талијански пошљу у Дерби једну лепу Венецијанку, снабдевши је богато свачим, а с препоруком да се дуже задржи код Ломба, и да га упронасти, уништи. И она дође код њега, потплати једног његова настојника, те је редовно несрећном фабриканту давала отрова, који полако али поуздано дејствује. Ломб тако постепено трован, умро је у 29 година, пошто је многа савршенства на разбојима направио.

Машине за разбоје тек су 1822. године уведене, а могле су се завести још пре једног века, кад је Инглез *Дон Кеј* изнашао цеви и чушкове, с помоћу којих се брже и јевтиније че. Као и у многим другим случајевима тако и овде, радници су то сматрали, да је противу њихових интереса, и гледали су свакако да спрече употребу таквога разбоја. Сматрајући себе тиме оштећеним, бесне гомили радника јурну у Кејову кућу и радионицу, униште сав намештај, посуђе и фабрикате, а једног изналазача хтедохе да линчују. Једва је с помоћу два пријатеља, сакривен у једној корни, сачувао свој живот, и после побегао у Француску. Но и тамо је био лоше среће, јер свој изналазак ни тамо није могао да уведе, и дочека исту судбу коју су дочекали и остали његови предходници изналазачи, — умро је у великој сиротињи и оскудици.

Уиљем Гедзлатар, Шотландинац, извешао је је 1725. год., сипавање стереотипних плочица, које су данас од велике важности, и то превлачећи гипсом већ сложена слова. У Единбургу је 1739. год., прва књига штампана, где су употребљене са успехом те стереотипне плочице. За израду и усавршавање овог лепог изналазка, Уиљем Гед жртвовао је своје доста велико имање, али од тадањих штампара сматран је тај изналазак као интересантан

што је велики број оних који после њих долазе те уживају плодове њихова труда и рада, и као што то обично бива не само са изналазцима, већ у опште са сваком новом идејом, којом се обично користе људи који се нису никад, никаквим идејама одушевљавали. Свакако вреди прибележити факт, да је живот великих људи изналазача био мучан, а свршетак готово вазда трагичан.*)

А какве је муке имао и са каквим неповерењем пре-

К. Е. Маковски

Циганчица

куриозитет, без икакве практичке вредности, и ни један не хтеде да га употреби. А и сами радници, бојећи се тога изналазка, правили су му сметње; тако, кад је од универзитета Кембрицког добио повластицу за израду Библије, и других црквених књига, навлаш су правили погрешке у слогу, да је штампање било забрањено, а плоче уништене. Напуштен и заборављен Гед је умро у највећој беди.

Ова листа несрећних а ђенијалних изналазача, могла би се продужити и увећати, јер њих је тако много, као

дусретнут *Фултон* изналазач пароброда, навешћемо само његове речи: „кад сам градио свој први паробод у Њу-Јорку, публика је гледала равнодушно, шта више презриво, мислећи да је то замисао буновног сна. И збиља, пријатељи моји чисто су зазирали од мене. Слушали су мирно моја тумачења, али на лицу сам им читао неверицу. Идући сваки дан на бродарницу: слушао сам шта говоре људи који ме нису познавали: презиру, смеју се и ругају моме предузећу. Често чујем где се из гласа смеју, где јетко

*) Види о свему у „Deutsche Warte“ 1898., чланак „Erfinderlos.“

пецкају, где мудро рачунају шта ће стати трошка и времена Фултонова будалаштина. Нигде никога да ме охрабри, да ми улије зрачак наде, да ми стисне топло руку и да ми честита. Најучтивiji су били они који су завијали своју сумњу или који су ме благо корели. Али кад покушај испаде за руком и кад лађа претури прву миљу, тада се уверише и највећи неверници и т. д."

Сваку новину свет предузме са неповерењем, па и злурадошћу, па и прва возња на Фултонову пароброду била је без и једног путника, нико није смео и није хтео да се вози. Кад је се враћао из Албани за Њу-Јорк, уђе само један путник. Кад му је платио 6 долара за возњу,

Фултон се заплака, па ће рећи путнику: „ови су 6 долара прва награда за многогодишњи труд, да заведем парну пловидбу. Радо бих овај први свечани тренутак прославио с вама уз чашу доброга винца, али сам тако сиромаш, да вам не могу понудити ни капи!"

Свака новина у опште споро задобија земљиште. Ту мрзост противу новине *Ломброзо* назива Мизонензам, тако на пр. *Волтер* није веровао у фосиле; *Лаилас* у метеорите; *Росини* није веровао у сигурност возње на железници, и с тога се није никад на њој возио. Свака нова идеја потребује и времена и жртава да се усвоји и популаризује.

Д. М. Ружичић.

Под прозором

И синоћ сам био поред твога стана!..
Ко болник кад лише — киша једва тече,
Лишће шушти, плаче с мокрих, црних грана,
Суморно и мутно спустило се вече...

Улица је била покривена мраком,
Кровови и куће тонули у тмину...
И ја сам се крет'о лагано сокаком,
Као чувар мртвих кроз алеју њину...

Бојажљиво приђох до прозора твога:
Модра, бледа светлост на завесе пала...
Иначе свуд пусто — ни неба, ни бога!
Само преко лишћа ноћ је уздах слала.

Под прозором застгах — ту сам дуго био,
И дрхтао тако без гласа и моћи:
На зид руку ставих побожно и тио,
Не могах је дићи — не умдох поћи...

Наједном се тргох — ко да неко иде!
Мисо моју прели крв ми узрујана —
Ја бежати почех... Да л' ме когод виде?...
И синоћ сам био поред твога стана...

Dis.

У трамвају

НАПТИ:

Једна — ако ма и овлаш прелистамо нашу историју — јасна и доказана истина

(У виду Скице један Панегирик Генију Српском.)

Било је то пре неколико година кад су у јеку била и као печурке после кише ницала она силна хуманитарна, убојна и свадбена друштва под разним називима, као: „*Колевка и крстача*“, „*Пелена и покров*“, „*Цуцла и мотика*“, „*Проводаица* и *конзисторија*“, и тако даље; јер ко би их могао и побројати сва што су тада поникла и неко време трајала и радила по Србији сведочећи целом свету о напредној би-

стрини и подузетности ове наше српске расе. Кад је лажна комисиона сиротиња давала и последњи грош у нади да ће после неког времена хиљаде добити, и кад су грамзиви шпекуланти ударили у формалну трговину с људима као с есапом неким, кад су почели да осигуравају бабе и своје и туђе; кад су зетови постали нежнији и пажљивији према бабама својим; кад је дошло бабје време и бабама скочила цена, и ове постале као неки берзански артикал, и

као наполеон скакале свакога дана; у ово време, укратко, кад је Србија постала или боље рећи кад се мислило да је постала као нека Калифорнија или боље рећи Клондајка, чуо се и овај разговор, који ће сад читатељи прочитати.

У то доба, дакле, једнога дана беше ми нешто досадно да слушам кафанске политичаре око себе. Спопаде ме нека досада, ама она права пензионарска досада и дуго време. И ја се дигох, изиђох и очекивах први трамвај да седнем у њега. Са свим ми беше свеједно који трамвај и куд ћу: на Калимегдан или Славију, у Топчидер или на Ново Гробље. Први који стигне ја ћу у њега, па нека вози ма на коју страну, само да више не слушам те досадне разговоре о политици (и унутарњој и спољној) и о укупним и свадбеним друштвима у које те разговоре увлаче и ако их нећеш и избегавах их.

Дође први трамвај, онај гробљански.

Ја скочих у њега и наместих се, гурајући се с неким бабама, и трамвај се крену. После неког времена уђоше још двојица и седоше у трамвај — који је од оних затворених био — те су за то сви морали учествовати у разговору, ако не разговором а оно слушањем. Неко време није се разговарало, била је тишина у трамвају. Нико се није разговарао; људи као људи обично већином ћуте па било да иду на гробље, било да се враћају с гробља; а и жене и оне ћуте, оне су, као што је то већ побожним посетиоцима гробља мислим познато, много разговорније кад се враћају с гробља, него кад иду тамо. За што је то, ко би то знао. А да покуша ко да протумачи то, казали би му да оговара и клевета лепши пол. Па тако и сада овом приликом: људи су ћутали за то што им је така нарав, а жене (а њих је био пун трамвај) омет за то што иду а не враћају се, и тако се ћутало, па било помало и досадно и суморно.

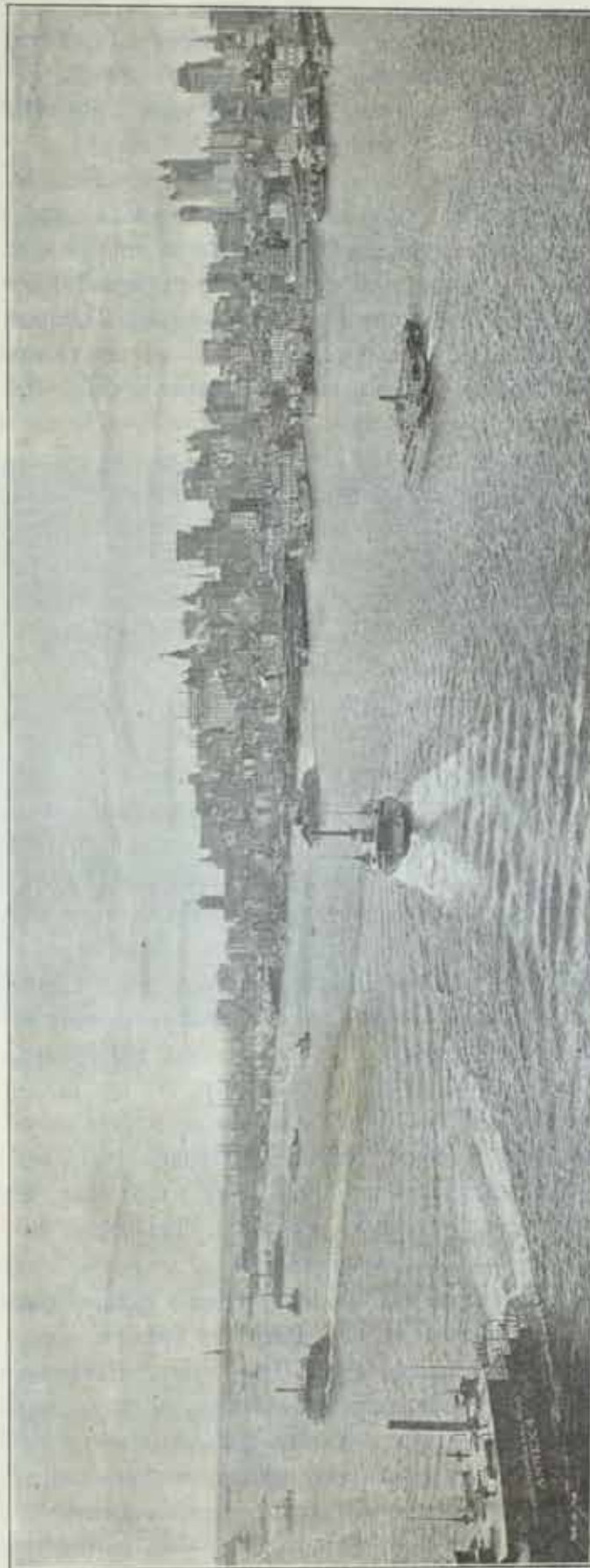
Према мени седела су она двојица. И они су ћутали и ако је очевидно било да су заједно и ишли као што су заједно и ушли у трамвај; а да су друштво, видело се најбоље по томе што је један за обојицу платио карте. А очевидно је било још и то, да су се већ пре тога о нечему много разговарали, или нешто слушали, па сад о томе мисле и свано им се то увртело у главу и никако им то не избива из главе, јер ено један од њих ушао са готовом савијеном цигаром, и никако се и не сећа да је припали, толико се занео и занима га она ранија тема разговора.

— Шта је, куме, што си заћутао нешто? запита један.

— Море ништа! Мислим куме, нешто, о ономе. Је ли га чуо само, ону будалу, како је и шта је лупао и трабуњао. Вели: да је то што паметно и од фајде, вели он, измислили би то, вели, Енглези, ја ли Французи а не ми Срби: „није, вели, срећна Јаглика да је има владика“...

— Ја, брате! Чудна ствар, заиста! Никако да ми изађе из главе и мени, куме! Прост човек, бре брате. Нити се то школовало, ни гимназије учило, — па ето шта све испаде од њега!... Кажу, учило се тамо у неком ма-

настиру у Турској *аз-буки* на некој дугачкој дасци... То му је, вели, била и штица и буквар, и исалтир и читанка, и часловац, и све... И — испаде човек, финансијер, што кажу један па један; финансијска снага, куме, ако ко бога зва!...

Нју-Јорк

— Море, куме, баш нешто то сада и ја мислим! Ама, видиш ли ти, море, да ће да му, онако, испадне за нас Србе као неко правило: да му баш *оно* и вреди, што није школовано, што је неписмено, куме?!...

— Како то мислиш, куме!

— Море видиш ли ти, брате си ми мој! на стаде кум куму на прсте ређати ко су код нас први људи. Ето: Ко ти је први војсковођа? *Карађорђе* — неписмен; ко први наш дипломата? *Књаз Милош* — неписмен; ко први филозоф наш? *Доситије* — без матуре и он; ко први филолог? *Вук Караџић* — свршио универзитет крај коза и јарића; први финансијер наш, ко испале? *Дамјан пиљар* — неписмен тако рећи, нешколован човек... Воспит'о се у Караматин обор, што рекли...

— Факт! Готово му тако дође! вели кум замишљено. Видиш мени то никад не би пало на памет! Са свим тако!...

— Па шта је то, бре брате?! Па за што ми овда трошимо на те школе... Шта је? Како му је то? Како му то долази!? раздера се кум на оде у свађу. Загрејала га тема разговора и он устаде, па пође не зна ни сам куд, али трамвај дрмну и он паде на визави-бабу. Извинте! рече и врати се на своје седиште.

— Чудна ствар, заиста! вели кум а по челу му се накупиле боре од ових нових и оригиналних кумових мисли.

— И бре шили га у Немачку, у Француску, у Тунгузију, — и куда не! И од таквих ништа! „Мартин у Загреб — Мартин из Загреба!“... А дошао један прост човек, један Дамјан, један *пиљар*, *пиљар*, брате слатки, — па где шта учини!

— Како, човече! вели кум и уздахну.

— Гледам ономад, — десно се тамо — па чисто не верујем својим рођеним, куме, очима. Једно чудо! Бога ми ти кажем!... Имали заседање, одборску седницу. Дамјан он председник, а одборници све одације из разних министарстава — све гране управне, тако рећи, заступљене!... Па како само руководи, чова, ствара, и дебатово управља... Ко један из парламента. Засео па заседава ко Биконсвилд. Они дебатују, заграје, дигну галаму а он само зазвони, а они да се носатиру; поскачу са столица, полепе цигаре уз дувар — па полете вратима а ко прозору. А он им виче: „Куд сте бре нагли, ђорче ниједне. Их, мајку му! Ама зар не можете ни један черек сата да будете господа и одборници?!“ (А они знаш, јадни, заборавили се; мисле да су у предсобљу, па их господин министар или шеф зове... Толико им оно звонце зорта дало, и у крв прешло!)

— Има, има то код нас, куме, у нашем народу, вели кум. Кад треба, кад му дође време, па призорти онако жестоко, — а оно, вађе се!... Вађе, куме... Наслагано то стоји ка' на неком стоваришту великом; ка' у магацину куме. Само нико не зна да има то. Избаци од некуд овај гурави народ по једног великог човека, као сад наприлику што добисмо истог Дамјана!... Има, има, куме!... Избаци народ овај несрећни понешто — па се све чудиш откуд га избаци!...

— Па онда, ено, ајде да не спомињемо оног Теслу, он је и онако школован, а боље да није, — наставља

раздрагани кум, поносит што је изабрао тему у којој ће моћи много новог и оригиналног свога казати — него ено узми онога Јагодинца што је измислио неке чизме па иде по води к'о ја и ти по тротоару! Не укваси кажу ни све штикле, само мало ђонове. Ишао још Бог те црта кад по води Христос и Свети Никола и нико више, ту и тутило, па и то причају *попови*, али *ово* сад забележила *штампа*!... Све новине дошле — ја како! Толики се, бре, мучили и шта нису радили да измисле — а оно упалило нашем Јагодинцу, — опет неком, кажу, нешколованом. Па опет ономад читам у неким нашим новинама за неког глумца, заборавио сам му име. Опкладио бих се у шта хоћеш да ни он није ништа свршио; јер да је свршио не би отишао у глумце!...

— Па шта је урадио?

— Ех, шта је урадио. Кад ти кажем, зачудићеш се. То ти ни у сну не би дошло, ни мени ни теби, куме, и ако те знам да си јешан као и сам што сам. Измислио човек справу или машину за кључање гусака и ђурака и томе подобнога. Шта је тај свршио? Ваљда технику! Него лепо засео човек — и упалило му! Добио патент, прославио српско име, — и сад ће постати богат и срећан човек, а неће чекати двадесет шести ка' ови школовани сленци...

— Е, ето, ко је нега учио! И откуд он да падне на ту мисао! повлађује кум куму. Е, али тако! Што оно мало час ти рече: Јави се то, избаци овај народ, кад му је земан и вават, избаци тек по једнога или двојицу великих људи. Тачно! Тачно куме, са свим тачно! одобрава кум куму.

— Море, не можемо *ми*, куме, пропасти!... Не можемо! Ја само то кажем... Какав Санстефански и Берлински конгрес, какви бакрачи!...

— Не можемо... Јок цанум! потврђује кум. И ја то кажем. Поган смо *ми* народ!...

— Ама то је оно што ја — ако се, куме, сећаш — увек кажем: Дајте, брате, овамо неписмене и нешколоване!... Оне што су ову земљу и ослободили... Шта мислиш! А зар не би боље било место ових доктора да позовемо нега, нега брате, па да му кажемо: Деде, брате Дамјане, наше су финансије да Бог сачува! Него гледај; па *дако* ти што могаднеш. Ама немој молим те и ти онако високоучено, него како ти је Бог дао памети па сас онај твој часловац... и сас трешњеви тонови...

— Тачно! одобрава кум.

У том стиже и стаде трамвај, и ми се почесмо силазити.

— Па бих ја *нега* за министра и финансије и привреде! И видиш ти, море, чуда, где *све* три партије пођоше за њим!... *Њему, њему*, брате дај, — па да нас види Бог!... Заврши кум, и оба се кума вичући једнако: Тачно, тачно! упутише Цигланама, бабе гробљу, а ја Гинићу...

С—п.

Фати-Султан

ПРИПОВЕТКА

ЈЕЛЕНА ЈОВ. ДУМИРИЋЕВИЋА

(СВРШЕТАК)

XVIII

прота Фати-султан! Још живи, али болује, тешко болује.

Кад је венчаше с мулом понова, однесоше је мајци, по њеној жељи; и никад од тада не виде муле, мужа свога, нити јој он дође, нити га она позва; не помену га.

Као красне Топлице ваздух, што мирисаше на мајкину душицу и на друге лековите траве, прошлога лета, тако је сад опорави оно што удари Шемси-наши катран на лице и подиже Исмаилу турбе.

И још јој боље би кад се опрости бремена. (А опростила га се много, много пре рока.) Она се опоравља, а

Сирота! А док сасвим не леже, мало, мало, на белој робињи на само, на ухо: „Зулџи! За Божју љубав! Носи шиљте тамо, онде, крај каницика...; води ме тамо.“

— Чучук ханум?...

— Тамо сам ја била; у сестриној је башчи чучао он, Исмаил... Аман! Како ми је било онда, Зулџи; а сад!...

— Кс'мет (судбина), чучук ханум.

— Таксират (несрећа), Зулџи.

И простре јој ћилим и шиљте робиња, и хоће да је поведе...

— Дај јашмак, Зулџи, да покријем главу, дај бројенице: на хаџилук идем.

Собрашнице у Средњој Добрињи

мајка види на се нада, радује се; Богу се моли и дању и ноћу, на јави, и у сну шапће молитву; не испушта бројенице из руку...

Али Фати би добро само до пролећа, на онег рђаво, потајне грознице, кашаљ сух, све чешће... Вај, пролеће! Кад се топи снег и бујају реке и потоци, кад цвета кукурек, кад ниче трава: кад се сва природа из мртвога сна буди, Фати-султан се спрема за мртви сан.

Што би амама, дервиша, па и поца, све јој очита молитву, једну, две, дуге молитве; а на њеним грудима, испод кошуље, на ибришим врази, хамајлије, мале, велике, од урока, од намере, проклете намере, од страха, и од севдаха... И што се икад, међу булама, знало, а и сад знаде лека за ову несрећну болку, *серем* (суху болест), мајка га набави, даде га кћери: али, вај, узалуд, одсеченој глави лека нема.

Испрва у постељи дан, на ногама два; после на ногама дан, у постељи два. Тако, тако, док сасвим не леже...

— Чучук ханум!

— Ту је моја Мека, Зулџи, Табе, ту је мој хаџилук...

И робиња је одведе тамо, а она седне на мекано шиљте: провлачи бројенице кроз прсте, испрва, шапће молитву; а после мисли, занесе се: Исмаила душом гледа, ту крај каницика, с Исмаилом у души говори; гледа му очи, њој миле, слуша му глас, њој сладак... И најпосле моли робињу да јој куца у саз и пева: о севдаху, о ашку, о Меџнуну и Лејли, двоје драгих, што се толико волели, па се не узели: умри обоје уочи Ђердека... О, како су лепе те песме, како је слатка та туга. И она је ту исту тугу осетила, као Лејле, Лејле-ханум... На јој дође мило, лако јој је, наслони чело на свето место, на место где је Исмаил био, њој о севдаху зборио, њено лице прстима додирнуо, своје прсте љубио, и њене усне, најпосле, вреле усне, сад изгореле, много, од силне ватре: очита молитву, ту, она болна...

Па да умрем. Што, Зулеј? Волим с Исмаилом недељу, него без њега век... Он је тамо...

— Чучук-ханум... мајка твоја...

— Мајка моја, Зулеј..., плакаће... Зар једна мајка плаче за ћерком?

— И зар једна драга тугује за драгим?

— Ниједна као ја...

Зимус, у Толици, ко би рекао да ће дочекати пролеће. А она га чекала, и, ево, дочекала га, и његов јутарњи поветарац, и његову зелену траву, и његов јоргован, и исцветалу врбу, и најрадоснији празник његов Ђурђев дан...

Ђурђев дан је сутра, а она је у постели, свиленој.

Лежала на миндеру, лежала на шиљету, лежала у својој девојачкој постели; мењала место, час у мусафир-одаји, час у диван-хане, час, како је загрејало пролетње, ђурђевско сунце земљу, на докату: да јој мирисе земља покривена травом, да јој мирисе дрвеће, обучено у лишће, и да јој мирисе бехар... А од пре три дана је у соби, из башче, одакле кроз прозор види капицик мулине кћери, и крај њега место, свој хаџилук... Сад је у постели новој, све свила, све кадива, душек, јорган, јастуци, све извезено златом. Ту су јој постељу родитељи за ћерку спремили. И тој су се постели дивиле Лесковчанке. И та је постеља враћена из Шемси-пашина коњака после њена другог венчања с мулом. А у одаји, где сад лежи, према постели, чивилук, пун... Исмаилово рухо, Исмаилово оружје... У великом дрвеном кафезу, према постели, соко; на шиљету, меком, хрт... Све Исмаилово; ту је, у Прокушљу, већ читав месец. Гледала је све то она умним очима два месеца, а после, молила да се из Толике донесе; и, ево, месец дана чулним очима то гледа. Гледала, погледима миловала, па се уморила. Гледала то и ћутала; а сад, има три дана, не гледа, а и дану и ноћу говори. Њена мајка, и мулина кћи, које јој се од постеље не мичу, и робинје не знају више кад јој је бунило, а кад јава. Јер и кад бунца, лено их гледа, као на јави. Увек, само о Исмаилу говори. Његово јој је име на уснама. Не стиди се од мајке више. Пре се стидела. Ни мушке птице пред њом није поменула, а камо ли човека. А сад га будна пред мајком помиње, жали: у бунилу виче: ево Исмаила! Долази по мене, благо мени!... Зна дан, сат, час његова доласка.

„На Ђурђев дан ће доћи, рано, у ђурђевску зору... по мене...“ То је казала Зулеји, али није мајци;

Мајка се нагла над њу, љуби косу коју су њене руке чешљале, њена љубав неговала, милује мршавом, смежураном руком врело чело: као смиљ жуто лице зажарених јагодица, вреле руке, и казује својој кћери е је сутра празник који толико чека, за који непрестано пита, кому се радује. А на њену се лицу радост опазн, неисказана радост, раширише се и онако широке зенице, нагло се подиже да устане, па кад не могаде, завали се, опет, у јастуке и радосно поче:

— Снила сам ја леп сан; све овце и јагњаци, ливаком иду, зеленом, пуном цвећа, с травом до колена: пред њима јунак на ату, у златним хаљинама, с „миздраком“... Ја сам мислила да је то Исмаил; а оно... Хедрес (Св. Ђорђе)... Благо мени!... Курдишете сат увек кад мујезин чита вечерњи езан... Курдишете га сад пред зору, да у зору тазе ради.

— Фати, бебег'м (зеницо моја)! Зашто да у зору тазе ради? пита мајка, љубећи је.

Свесно схвата питање, а бесвесно одговара:

— Исмаил ће у зору овамо... на ату, на коме је онда отишао, у оном сринали-памадану... у белој хаљини... оној... И јење... дошле!... Ево му мајке... Аман!... Како су се Арнаутке обукле, аман!... аман!... Пољубићу му мајци и ногу и скут и руку... Јење из Толике дошле... Јараби шућур!... Јараби шућур!... Јараби шућур!...

Говорила тако, у бунилу, па се расвестила и тражила да јој простру постељу спремљену за ћерку њен, и молила да јој обуку хаљину коју јој Исмаил за свадбу спремио, да јој метну на грло бисер што јој Исмаил дао за *виђење*...

Простреше јој робинје постељу; ударише јој кану на дланове и табане, на покте руку и белих ножица, као невести. Обуче јој Исмаилова сестра невестинску хаљину, метнуше јој на грло Исмаилов бисер, и сав други накит, гривне с рубинима, обоце са сафирима, чепенку са смарагдима... За смрт је спремише као за свадбу. Дан смрти је већ празник од дана рођења, и од дана венчања. Опростио се човек тада свега земаљског, изишао из борбе каткад велике, мучне.

Обукоше је, накитише је... Тражила је јасмин и јоргован... Унеле робинје мирисаве гранчице јасмина и јоргована, а мајка је то, својом руком, наместила по јастуку око кћерине главе по јоргану... Мирис... Она се радује... О, како је срећан онај који умире с осмехом радости на уснама, са сном који је здрав на јави сањао!...

И робинјама мило, и мулиној кћери, што су је тако лено обукле, накитиле; јер у шта ко умире, у томе га виде на оном свету његови...

И Фати као оне, права мусломанка: верује у онај свет, бољи од овога, у живот после смрти. И тврда вера у то развучи јој усне на радостан осмех; биће тамо срећна, кад овамо није; здружиће се с Исмаилом...

Огледало јој је мало, биљбиљур, у мршавој руци, тако белој, с црвеним noktима и дланом, с плавим жилама кроз које крв струји полако. Гледа се у огледалу као да у одаји никога нема, ни мајке! Гледа се у огледалу и намешта Исмаилов бисер на грлу, извучи вендик кошуљу с меницама око грла, да се види, смеши се радосним осмехом...

— Мајчице моја, шећеру мој, шербете, текијо моја, питај молим те..., хоћеш да питаш хаџуз-бабу: је ли

истина да у шта ко умре, у томе га виде на оном свету његови.

— Истина, бебег'м. И ја знам... истина. Ама што питаш?... Ти беш мајци да оздравиш, нишала?! на ево га Хедрлес, красна хава (ваздух)... Сваки дан ће топлије... Начинићемо ти леи тахтариван, па до Белога Мора ћемо те тахтариваном, од Белога Мора ћемијом... Носићемо те у Стамбол, па аде, па румелијска страна, и анадолска, па Босфору, откуд се сунце рађа: и грознице и кашаљ, све као руком однето... Оздравићеш мајци, нишала!...

Мајка је узнемајући, да сакрије сузе, јер ако њу још надам заваравати, себе више не може. Мајка је љуби, а она:

— А, а! Нов тахтариван мој, без врата и пенцера, из цамије... Покриве га дувком из Толице... што је Исмаил спремно за моје лице... Овај тахтариван неће носити Цигани... Турци не, и Арнаути... Јок у Стамбол... Ох, мајчице! Носите ме на брег под Јастрепцем, за Алахову љубав!... И тамо је хава сам мирис... И тамо сунце као на анадолској страни... Нека ми је коначно тамо... Носите ме, Алла' ашк'а!

— Аман, бебег'м! промуца мајка, па зајеца. Зна она: тахтариван из цамије — мртвачки сандук; коначно на брегу под Јастрепцем — гроб. Фати би лакше. Зна она, мусломанка, да ко жељу самртнику не испуни, четрдесет дана га Аллах не погледа; а кога Аллах не погледа један трен, на душу му пада грех тежи од најтеже стене.

— Исмаил!... Исмаил! Добро дошао! Добро дошао! рећи ће му сабајле сестра.

— Ево мене, Фати-султан, кум-ријо! Зар ме не познајеш.

— Познајем те, Садије-ханум, Ђозум... Иди под Јастребац... Исмаил ће на ату у Ђурђевску зору... Сефа Ђелд'н! Сефа Ђелд'н! (Добро дошао! Добро дошао!)

Тако у очи Ђурђевог дана, и сву ноћ; а сад у Ђурђевску зору:

— Отворите пенцере...

Послушаше је.

— Врата отворите.

Отворише и врата; свеж ваздух, мирисав испуни одају...

— Трећи ће петли сад, изусти мајка шапато, с болом, са страхом.

Јесте, трећи ће петли. Ту је већ Ђурђев дан, јунак Хедрлес, на ату, с миздраком, у златним хаљинама, окупан, намирисан мирисом јоргована, искићен исцвелошћу врбом. Не; на глави му венац од врбе, и око паса врба; и ату му грива врбом накићена... Сав град будан, одавно; искићене му широке кућне стрехе, и дућанске, и авлијске ограде, и капије, и пенцери и врата: свечано се дочекује

најрадоснији дан у години, Ђурђев дан... Шкрипе врата, лунају капијице, клопају по калдрми дворишта налуце, кленећу напуче, звече котлови... Све живо већ одавно будно; жене и девојке, и млади људи, и момци, и деца, све се већ окупало, пре сунца крај цуне пунољака руже, под вишњом, под исцвелошћу јабуком, у води са седам бунара и испод левог воденичког камена, где је, од синоћ, селена, копитњака, коприве, расковника, и још пуно трава... Све се то окупало пре сунца; а Фати-султан-хануму ће после сунца... Окупани дочекују окупана јунака... Из врта, из непрегледног вотињака хаџуз-Ахмедона са свакојаким воћкама, обученим у густо Ђурђевско лишће долази мирис: мирисе јоргован, мирисе јасмин, мирисе исцвелошћу воће, мирисе росна трава... Шупти лишће крај пенцера одаје где лежи Фати-султан, покреће га поветарац; славуј је удесио у лугу од јасмина слаткотужну песму... Песма се чује, из далека, турска песма, и бележање јагањаца...; по росној трави повела деца наки-

ВАСИЉЕВ

МОЧАР

ћене, обојена чела јагањце, које чувају за курбан-бајрам... Месец је зашао, звезде су утрнуле, дан се забелео; за-кукурекаће трећи петли...

— Гледајте на сат... Сиремајте ме... Завијајте ме... јок, прво ми дајте огледало...

Дадоме јој огледало.

— Сурме ми дајте.

И сурме јој дадоме.

Мршаве руке дршћу... Малаксаше...

— Немој, чедо, сурме сада... да ми те не урекну...

Жали је мајка, да се не мучи навлачећи на очи сурме, па тобоже се боји урока.

Метни ми на чело ладен, мајчице, шербете..., па се не бој урока.

Метнуше јој ладен на сред чела.

— Е, азр..., време је...

Мајка зајеца... Изведоме је, изнесоме је из собе.

— Фати-султан, кузум, отвори уста..., земзем...

Отвори уста, мало. Усу јој Исмаилова сестра у уста неколико капи земзема, обриса јој уста новим јаглуком.

Што хришћанима причест, то муслиманима земзем.

Приуготовише је за смрт.

— Растанак... Изиђите из собе, јенђе... ето ми баба... нева се растанак... Што плачу кад слушају ову песму, свадбену, баба, мајка... Ја не плачем... Пушке... Сватови... Арнаути... Сад ће да ме воде... Исмаилу... Сад ће трећи петли... Дошао Ходраес... Гледајте на сат...

И тихо, тихо, а ипак разумљиво, чу се из празних груди песма:

„Белу рубу обукла невеста,

„Убаво лане:

„Мор дугмета запучила она

„Чак до Ђердане...

„Од акшма љубиће је драго...

„Док се не сване...

„Сад ће одлетет' мајко,

„Шахин*) из руке твоје...

„Аман... аман... јен... ће..."

Јенђе! Последња реч.

Трећи петли закукурекаше.

Ни мало хронца, мало грчења... Левом је руком згужвала танку научину, чаршав на душеку, испружила се, окренула се мало на леву страну, прозору, осмехнула се последњим радосним осмехом, зевнула, једанпут...

Одлете из мајчине руке соко, не соко, него бели голуб...

Уста занемеше за навек; очи склоњене (заклопи их Исмаилова сестра)... осмех радостан није само на уснама, разлио се по целом лицу... Тако умиру, валада, само они који немају на души ни трукне греха. А овако увене, зацело, биљка кад јој украте сунце и росу...

Фати лежи мртва; лице жуто као восак... коса се по јастуку просула... јорган јој доле, код ногу; једна ножица, бела, с црвеним табаном и noktима, вири испод ружичасте, свилене хаљине, златом извезене... Њена мајка, коју мало час изнесе из одаје, да не види кад јој кћи издише, клечи сад крај ње, јединице своје; заборавила у тешком јаду Алахово Писмо, па наружила лице: липти крв с њега, а она нариче, пролива горке сузе... Хита да се наплаче док јој је кћи врх земље; јер кад буде под земљом, уздржаваће се од суза, молитвом, да кћер сузама својим, мајчиним сузама не сагори, да се не лиши једине наде, састанка с њом на оном свету. И Исмаилова сестра плаче, нариче, гневи се на оца што јој својом бесом спута и ноге и руке, те не може да се и она освети Шемси-наши и за брата и за несудбену снаху. Робинје и слушкиње деру антерије на грудима од јада, и плачући раде по авлији, по кући, посла се има много, данас, на тужан, велики празник овај, дан смрти њихове „кјучук-хануме.“ Хафуз-Ахмед, отац, трезан, гологлав, обријане

*) Соко.

главе, пре звер сад човек, мека срца, завукао руке под појас, хуче; иде око куће, дође пред кућу, а не улази унутра, не може, не сме. Најпосле уђе у кућу, у одају где му кћи лежи мртва; и кад је виде, зовну је по имену, трипут: Фати-султан! Фати-султан! Фати-султан! Одјекује њено лено име, њему мило а он зариде, изиђе из одаје; побеже у дно вотињака, изговори стевући: „Алла! Страшна ли је освета твоја! Алла!“... А јоргован опет мирише! опет лишиће шумти и опет душе поветарац! Славуј у лугу од јасмина удесио још лепше песму! И гугутке се избудиле, гугучу! Све птице дестур (допуст) узеле, певају!... Из далека, из једне баштованцинице допире кларнет и турска песма, турска момчад свирају и певају, песмом дочекали Ђурђев дан. Из махале, не из хафуз-Ахмедова комшилук (јер у комшилuku је тужно), већ из далека, чује се дахире, и песма; то буле, младе жене и девојке, певају у башчи између лека, крај пунољале руже, камо је ђун пун воде и ствари с „намоном“, спремљен за *Мартифал*. На улици симиције, салембије, вичу; вичу магарци. Једно Туре јаше магарца искићена врбом толико, да му се само уши виде, и извија кроз нос, нову *сокак-туркиси* (сокачку песму), с веселим напевом, припевом:

„А! хâ! хâ! Деринш Баба!

„Љуби младу, удри стару кадуну!“

... С маха на мах припуцају пушке... Јаче кларнет пишти... И бубњи се и зурне чују чак из далека, из циганске махале...

Живот.

Фати-султан лежи мртва.

XIX

На брегу под Јастренцем, на Ђурђев дан, омрклоше два гроба, један обрастао у бујну траву; други нов...

Над самим гробовима је густа гора, те ће двоје драго будити тугованкама и севдалијским песмама славуји.

Отац је бацио шаку земље више кћерине главе, да јој је земља лака: а да ли ће мајка моћи посетити ни-ринца по кћерину гробу, за покој кћерине душе, Аллах зна.

Но они ће се обоје, родитељи Фати-султан-ханумини, молити Богу за њену, њену душу а и ми јој велимо:

— Алла! рахмет олсун!

Пре десетину година, у Старој Србији, у Митровици, уби један млад Арнаутин младога Ђатиба Хасан-беја, Цариграђанина. Зашто га уби нико не знаде; а сваки знаде да му млади Ђатиб не бејаше ништа учинио. После се чу, да је тај Арнаутин син једнога старца досељена после српско-турскога рата из Топлице, из племена Вој-њаци, а Ђатиб унук Бал-бејов, праунук Шемси-наше ле-сковачког.

За крв сина поглавара војвачког није узета крв-нина, те је освећена крвљу, и то после пола столећа, и више.

Под игдом

(Из Алибегова севдаха)

Уахао сам коње и вино сам пио,
Али нигда нисам 'нако рахат био!
Е, све ми се чини и јемин бих дао
Да је јутрос рано један бумбул пао
Ту, до срца мога, па пјева што нигда
Није чула ружа ни зелена игда —
Неку милу кајду, па ми дође, аман,
Као да сам заспо у ценету таман.
А како ти не бих 'нако рахат био
Кад је Алах дао што је дати хтио?
Гле, велико сунце упрло стријеле
На питоми шехер, на буле бијеле,
На гранате смокве покрај шедрвана,
На севлије старе од ески земана,
И танке мунаре по равну Мостару,
Гдје 'но бумбул пјева у бадем-бехару;

Па ко да би један голем рубин био
У хиљаду боја трепти шехер цео,
Док Неретна хладна о криш се разбија
И срмали галеб над њоме се вија.
Па још како овдје мирише мелекша
И зелена трава од памука мекша
И лијепо цвијет игде и јасмина,
Ко махале куда пролази Емина!
Ах, Емина! Само да још она дође,
Да ми мало дође, да ме жеља прође,
Па да сједне ондје под игду на траву
Да јој мрсим, аман, ону косу плаву,
Да изљубим грло и под грлом што је,
Па сан када тихи склопи очи моје,
Да ме маше китом бијела бехара,
Би ми тада био ценет без карара!

Алекса Шантић.

Тумачења: игда = дафина; рахат = расположен; јемин = заветна; севлија = ашарис; мелекша = лубина.

РУСКО СЛИКАРСТВО У XIX ВЕКУ

(Уломак из дела Рихарда Мутера „Geschichte der Malerei in XIX Jahrhundert“)

(НАСТАВАК)

ли је у толико заразнији и опаснији био
утицај што га је Брјулов имао на руску
уметност свога времена. Тамјан, паљен
пред царем уметности, и другима је памет заносио.
Бити Брјулов, једначити се са Брјуловим — јер је
изгледало немогуће бити бољи од њега — беше
општа девиза. Ко је спомињао тада Орловскога и
Венецијанова? Ови скромни угледници старих Хо-
ланђана беху прави кепеци према колосу који је
једним замахом узлетео на врх Парнаса. Од Брју-
лова завлада тежња за ефектно осветљење и немо-
гуће положаје. Колосална платна испуњавашу разне из-
ложбе. Више свега беху цењене теме према сажетима ан-
тичкога, средњовековнога и библијскога света а ређе и из
руско историје. Мазали су их непрестано дречним бојама а
све у псевдо-идеалном духу. Упућивани академијом и ве-
ликом тражњом, дочекивани одушевљеним аплаузима гомили,
— почеше се јављати све више и више сликари-историчари.
Басин, Шамшин, Кариов, доцније Флавицки и Молер
беху један за другим уздизани у величине заслужне дип-
љена. У самој ствари, то су била ништавила која, сна-
уједно скупљена, не би дала ни толико материјала колико
би било довољно за обележје једне одређене личности.

Хенрих Сјемирадски, један од најталентованијих,
заносио се сликањем панорама из живота Грка и Рим-
љана, или је своје раскошно осунчане пределике (Land-

schaft) кварио луткастим, неживим фигурама. Бруни, ко-
јега помињу заједно са Брјуловим, стече име рускога
Иполита Фландреца. Он се бавио о руском привеном жи-
вотису. Између осталих радова, сликао је и плафоне у
Петроградском Исакијеву Сабору. У својим радовима сје-
динио је са богатством нове француске школе пуризам Овер-
бекових линија, хладно подражавање Микеланџелскога стила
Корнелијусова и извесну топлину и пијантност. Неф, који
је оцењен као први колориста после Брјулова, отужном
сладошћу сликао је гиздаве нимфе и благочестиве свети-
теље, који још ни сада нису ништа изгубили од свежине
својих шећерних боја. Сви уметници овога правца имају
отисак укуса што је тада владао у Италији, Француској
и Германији. Тек када се у Русији увидело да Брјулов
није колос, да „Помпеја“ није поема већ само ефектна
оперска апотеоза са бескрвним воштаним луткама, — тек
тада могло је слободно одахнути руско сликарство.

Прве бреше у области велике уметности отвориле
неколики сликари који се могу упоредити с енглеским
прерафаелитима. Знаменити уметник Александар Иванов
одушеви се идејом да сликом представи Христов излазак
пред народ. Дотле још нису његови снови излазили из
круга историјских слика Бруниа и Брјулова. Имао је
велику душу, озбиљно је гледао у позив уметника, па за-
то и није наставио пут по утаканој и глаткој стази.
Шаблонски идеализам, равнотежа у композицији, лако

испуњавање погодаба не задовољаваху и њега. Хтео је да створи такви производ који би у свој реалности изнео пред очи велики моменат који би у слици оживео јеванђелски дух.

Да би то достигао, није застајао ни пред каквим сметњама. Са младачком жудњом прихвати се посла у својој тридесетој години; прочитао је све што је могао наћи; читаве дане проводио је у библиотеци; гладовао је да би само могао књига купити; цртао је и сликао без одмора. Није хтео да му ништа на слици личи на гине, композицију, театралност, академство. Све је пробано да се тачно слаже са природношћу и са духом догађаја.

Више од 25 година трајао је тај рад. Са бескрајним стрпљењем и са правом силом старохришћанске вере старао се Иванов да до последњег потеза буде све онако како је својом памећу замишљао. Његова тежња према истини довела га је и до намере да оде у Палестину и да на самом месту проучи тамошњу природу и праве јеврејске типове. Немајући средстава да ову намеру и оствари, отиде у најзабаченије крајеве Кампање, где је, не водећи рачуна о маларији, проучавао пустињу. Сваке суботе одлазио је у Римску синагогу где је тражио типичне јеврејске физиономије.

Према данашњим захтевима, достигао је Иванов тек незнатан део реалности. Било је остало још довољно академскога карактера. На први поглед изгледа чак, да се и ова слика мало разликује од слика компонованих по правилима класицизма, а у тоновима опомиње на Корнелијуса. — Христос је на овој слици генијално замишљен: миран је и зна своју моћ; то није дивни Јупитер, већ обичан човек који чак и није леп, али је ипак за пошљива, неземаљска појава; величанственим кораком, пун надахнућа, али у нети мах и просто — прилази он народу. У својим студијама за ову слику (око 200) Иванов је међу првима дотакао „plein air“. Али и поред тога није у овој слици изнео сву хармонију. Слабо је слагање боја, нема акорда, погрешне ноте ремете општу оркестрацију тонова. На ипак, у историји сликарства њему је одређено почасно место међу првим и најважнијим реалистима, почасно место међу оснивачима данашњих погледа на колорит.

Међу портретистима овакве је принципе представљао *Зарјанко*. Свака бора, свака влас, скоро свака порица на кожи беху представљане у његовим портретима са највећом пажњом и савесношћу достојном Денера. Али за то и личе његови портрети на обојене фотографије, зато и нема у њима душе ни живота.

И ако је међу сликарима било оваквих појава, ипак је руска књижевност, развијајући се на народној основи, највише утицала на сузбијање лажнога класицизма и у сликарству. Грибоједова „Зло с памети“ (1823.), па „Ревизор“ (1836.) и „Мртве душе“ исказиваху руски живот у потпуно руском облику, у свем његову шаренилу и истини. И сликарство пође трагом књижевности. До тога времена беху изложбе пренуне историјских слика, Крестана, Италијана, најразличнијих була, изгледа Цариграда и Напуља. Крајем тридесетих година сликарски рад преноси се на руску основу.

Овакав правац почео је *Штернберг* (умро у Риму у 27. години својој). Он је износио живот малоруских сељака, и ако у доста ружичастој боји; његове су студије симпатичне и показују велико техничко знање. *Шнедровски* је у низу литографија представљао типове Петроградских улица. *Чернишев*, *Морозов*, *Иван Соколов*, *Тру-*

товски, *Тим*, *Пошов*, *Журављов* и др. јавише се са свежим, непретенциозним сликама из рускога живота. Завршну победу одржало је жанр-сликарство о изложби 1849. године када се појави *Петар Андрејевич Федотов* са трима сликама: „Нови каваљер“, „Избирачица“ и „Мајорова прошевина“. Федотов, рођен 1815. г. у Москви, син је сиромашних родитеља; пре него што се посветио сликарству, био је официр. Још у кадетском корпусу сликао је портрете својих другова, параде и уличне сцене; а када је дао оставку, ступио је у Петроградску Академију у одсек војничког сликарства, у једно једино одељење где су ученици колико-толико долазили у додир са животом. Његови радови из тога времена — као на пример повећи акварел „Долазак великога кнеза Михаила у телесни гренадирски финландски пук 1837. г.“ — могу се у свему једначити са радовима Франца Кримера. Успех Гоголев нагонио га је да од мундира пређе сликању мештанског живота. Ти његови радови са правом су поздрављени на изложбама као одлични пандани Гоголевым творевинама.

У „Новом каваљеру“ представљена је соба нижег чиновника који је добио свој први орден, те је за то приредио својим друговима једно весело вече. Иајутра, после те ноћи, не може да се отме искушењу да не метне поново тек добивено одликовање. Како није у потпуном оделу, орден је метнуо на свој „шлагерок“. Куварица његова смешка се и показује му његову јединствено изношену и поцвтану обућу коју је понела да очисти. Под је покривен разбивеним посуђем, боцама, чашама и остацима јела, а под столом лежи још неотрежњен гост који тек што се пробудио и лено таре своје уморне очи. Ова је слика била привукла необичну пажњу престоничких кругова: у њој су чак видели нечувену дрскост и подсмевале. Цензура је одмах забранила репродуковање! Орден је морао нестати и слика је добила невинно име „Јутро после пировања“!

Друга слика, „Мајорова прошевина“, уз коју је сам Федотов написао хумористично објашњење у 150 стихова, представља две групе лица: мајора који се због мираза жени богатом и дебелом трговачком ћерком, и трговца „трулог богаташа“, који би хтео да постане племићев таст. На дан прошевине обукла се девојка у веома деколтовано свилено одело, отац навукао свој најлепши капут а мати је такође пуна поноса и достојанства. Седећи тако у гостинској соби, са нестрпљењем и уздржаваним дисањем чекају долазак реткога госта. Врата се нагло отворе, и улети проваљаник с узвиком: „Ево мајора!“ Ванредно је, управо у духу Пол де Кока, представљена ова сцена изненађења. Кћи је скочила са свога места и, стидљиво руменећи, хтела би да побегне, али је мати ухватила за одећу па не пушта. Дебели отац никако да доведе у ред своје необично одело. Слуге трче да донесу послужење. Нека матора уседелица, која се одважила да овамо дође, сва се претворила у око и ухо. Кроз отворена врата види се у предсобљу поматора и отрцана мајорова фигура како се удешава пред огледалом и по војнички увија своје бркове.

Највећи део његових слика изражен је грубим бојама, карактеристика прелази у карикатуру. Само предмети тзв. мртве природе одликују се дивном представом, и у том погледу може се једначити с Холањанима. У последњим годинама свога живота старао се да усаврши овакво своје сликање, али лудило, а брзо за тим и смрт прекидоше његове намере.

У овом правцу немадоше успеха ни други уметници. Задаци првих уметника ове школе били су понајвише хумористични. У њиховим сликама нема ни трага оног трагичног или меланхоличног бола који је, под притиском селачкога ропства (крепосно право), обухватио целу Русију.

За овим хумористичарима долазе доктринари. Социјалистички тенденциозни правац, који у Јевропи дође на место оптимистичног, анегдотног, — нашао је у Русији веома захвално земљиште. Ступање на престо давно омилеог и жељеног Александра II, „Земаљског Анђела“, ослободило је Русију тешкога притиска; лакше се дисало, јер по целој држави подухну пријатна свежина. Сликаство такође треба да на људе утиче васпитно, да заједно с њима води велику борбу, да проповеда и да учи. Оно је дужно да не ласка осећајима, него да служи вишим циљевима прогреса који ће оплемењити овај свет. Смешни и шаливи карактер пређашњих слика нагло прелази у меланхолични. Јавило се разумно тенденциозно сликарство, али под утицајем таквих идеја пострадао је техничка, специјална страна сликарства. Требало је само имати хуману идеју, изразити жучна пребацивања и страшне жалбе, изнети нове доказе о бедном селачком положају, о злоупотребама власти, народном пијанству и племићској покварености, — и већ је била готова репутација и за великог слободњака и за генијалног сликара.

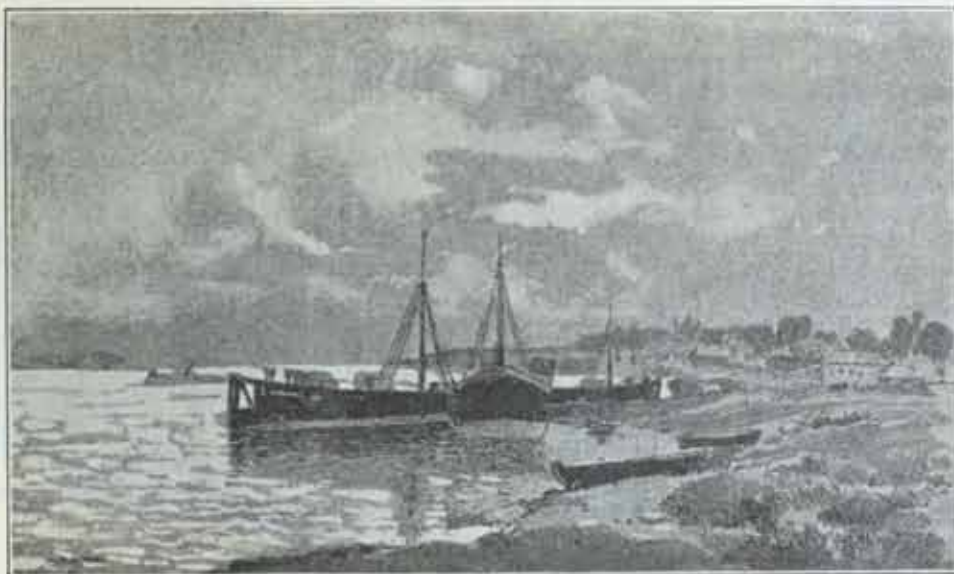
Перов је најинтересантнији од свих ових протестаната. Не за то што би његов таленат био већи од осталих, него што је први он отворио паљбу и што је увек своје мисли најоштрије подвлачио. У својим првим сликама, што их је изложио 1858. год.: „Долазак срескога начелника“ и „Први чин“ — нашао је чиновнике. Доцније су то почасно место добили сеоски свештеници. Као најтипскија од ових његових слика тога времена може се цитирати веома популарна слика „Крстоноше“. — 1865. г. израдио је једну од најбољих: „Сеоски погреб“. Бедна удовица, опуштајући главу, седи на сиромашким саоницама, приклоњена леђима на мртвачки сандук свога мужа; иза ње су двоје деце: дремљив малишан, увијен у очев кожух, и његова тугом уморена и уплакана сестра. Изумимајући једну овчарку, никог другог нема у спроводу. — У „Сеоској проповеди“ представљен је дебели спахија како спава у цркви; његова жена употребила је ову zgodnu прилику, те шапуће са својим „обожаваоцем“. Иза њих је лакај који ударцима ноге и погрдним речима задржава селачке на пристojном растојању. — „Утопљеница“ представља епилог једне трагедије, а „Долазак гувернанте“ почетак не баш ретке драме: сирота, лепушкаста девојка, тек што је дошла у стан своје нове господе, осећа на себи похотљиве погледе домаћинове.

Перов се издваја од многих својих савременика највише својом народном основом и што износи само оно што је у души његовој а не кити се туђим перјем. Он је човек који је доста којегчега проживео, па за то може и другима да покаже и новог и оригиналног. Кичица у његових рукама претвара се у лекарску сонду коју је дубоко заризи у болесна места свога народа. Он је према својем народу као мати према својој детету. Мати употребљава и најоштрија средства, али и загрљаје са полупцима, —

управо као и Перов који и поштује и чува свој народ, али кад је потребно и за срце га уједе силом своје сатире. Он представља и неумитног судију и лекара који препоручује ове лекове: враћање природи, правичност, истину и сапатњу.

Његови хумани циљеви заслужују највећу захвалност; али његове слике не пружају и уметничко задовољство: у њима је учитељ потиснуо уметника. Иста ова оцена вреди и за његове савременике *Пукирјова*, *Корзухина* и *Прјанишњикова* па и за њихове наследнике *Савицкого* и *Лемоза*. Као најпознатији уметник овога правца јавио се „апостол мира“ — *Василије Верешчагин*.

Још се и данас прича о Верешчагиновој изложби код Крола у Берлину (1882. г.). Слике нису биле изложене на дневној светлости него под сјајем електричних светиљки. Иза драперија била је сакривена оргуља на које су извођене војничке песме уз тиху пратњу читавога хора. Сала је била украшена индијским и тибетским ћилимима, најразличитијим оружјем, идолима и иконама, музичарским инструментима, јеленским роговима, медвеђим крзнима и напуњеним индијским орловима. У овако укра-

ЛЕВИТАН

ПОСЛЕ КИШЕ

шеној сали дочекивао је посетиоце сам уметник, човек црне браде, веома сличан каквом кавкаском ратнику.

И ако је у то време Верешчагин био још млад, ипак је у своме животу имао великог искуства. По изласку из Жеромове школе у Паризу, придружио се Кауфмановој експедицији у Самарканд. Хоршелт, са којим се познао на кавкаском ратишту, доведе га 1870. г. у Минхен. Када је 1877. г. плану руско-турски рат, пратио је руску војску, па је и активно суделовао у појединим борбама. Био је на Шинки (види слику „На шинки је мир“, 17. бр. „Нове Искре“ за 1899. г. — *Ир.*), прешао је са Гурком Балкан, присуствовао заузећу Плевно и био секретар генерала Скобелева за време Санстефанских преговора о миру.

Пирамида од лубања, „посвећена свима победиоцима из прошлости, садашњости и будућности“, била је као поговор низу изложених слика од којих се човеку коса јежила. Овде на напуштеном бојишту лежи заборављени рањеник над којим кружи јато гладних гавранова а његов батаљон ишчезава тамо у даљини. Онде емир самаркандски стоји удубљен у пријатно посматрање гомиле одсечених глава пред његовим ногама. Онде поп проседих власи

опева једну читаву равницу покривену изгнулим руским војницима. Још је више узбудљива слика улице у Плевни. Студен је зимски дан, снег је нападао и лаким слојем покрио и ово напуштено место и трунове оних људи што поумираше за време транспортовања. Топови одоцнелих колона прегазили су многе од ових мртваца, измрцварили их, те гаврани слећу на богати плен. Понеки насићени грабљивци спустили су се на телеграфске жице где мирно чекају да им се храна свари.

Грозна трулеж ударала је из слике „Турски лазарет под Плевном“, на којој је представљена загушљива

земуница по којој се превијају и ваљају болесници и рањеници, збивени у гомилу и помешани са већ трулим труновима.

Све ове слике Вершчагинове остављају веома дубоке али и сурове утиске. Све су пуне колорита, али у исти мах и досадне по композицији. Па ипак, не гледајући на ово, Вершчагин је од веома великог значаја за руско сликарство. —

(СВРШИТЕ СЕ)

Мира, само мира

о густом врту, кроз широке стаазе,
Сам ево ходам. И застају свуда
Уморне ноге што по песку газе,
Док око гледа варварства и чуда:

Скресано грмље, као богаљ какав
Без руке, ноге, болешљиво стоји.
Под конач срезан сад је овај кљакан,
Са штаком јадно, у вечерњој боји,

Рамуца дрвље. Док би на слободи
У небо слало своје витке гране,
Да бедни људи које глупост води
Слободан полет и грању не бране.

У Београду, 12 септембра 1903.

И мене хоће да спутају они:
— „То није добро, а оно се не сме;
Из уста твојих што истина звони?
Замукни! Доста!... Ти пишеш и песме!

Ну, немој тако! Зашто с оном збориш?
Зар са њим шеташ! Па како се носиш!
По моди ништа, баш ништа не твориш,
Рукама млаташ ко да траву косиш!

Ох, људи, људи! Мира, само мира!
По вашој жељи нека други сија;
Зар и мој живот да још и вас дира,
Свет беспослени што улицом з'ја?!

Ст. К. Павловић.

Јако је то

С. Д. ТОДОРИЋ.

кна вагонска тресу се, а киша удара полако о њих. У купеу II класе седи он, Јован; дремуча, вагиње главу, а на једну а на другу страну, а слаба светлост жалосно обасјава купе увијено у прои. Тај Јован је мали човек; лепушкаста, ситна лица; кратке косе; малог орловског носа и брадице шиљасте à la française. Ноге подигао и метнуо на друго седиште, и руке закукао у рукаве и чинило му се да му је топлије што је руке закукао у њих.

Воз је брзо ишао. Чуло се клопарање точкова, звиждукање машине и тонот кондуктера, који, огромна стаса,

трбушаст, сав зарастао у бради, држећи у руци фењер, — прође с времена на време поред врата, погледа у купе, брзо тргне главу и опет наставља тонот.

Јован је судија у Пироту. Отишао на неколико дана у Београд, а кад тамо добије денешу да му је жена умрла.

— Хеј, јадна Стано! — узвикнуо је када је прочитао денешу; после је уздахнуо, загледао се у један крај каване и додао: „Оде, брате, оде као да никада није ни била!..“

Купио је флор, обавио га око шешира, метнуо црна прса и сео у воз...

Кроз лупњаву точкова, падање кише, баџа кондуктеревих ногу чуо је њен глас, само глас Станин. Он му

је јечао прво по ушима, па после по целој глави, па најзад као да су и точкови и киша говорили нешто о Стани.

После му се у памети представи Стана. Она, висока, лепе, мале главе, црних, сјајних очију, носа мала, тамна, бледог лица, обучена у јутарње, лако одело прилази његову кревету и наслања своје образе на његове. А они хладни, хладни... бр-р-р... Он се пробуди, а она плаче, плаче тихо, рекао би човек, гута оне сузе; а бистре сузе теку полако низ бледе образе...

— Шта ти је, Стано? упитао би је он обично тихим дрхтавим гласом: Да ниси болесна? па би после привукао њена уста на своја.

— Ништа, Јово, ништа ми баш није... Онако ми дошло да плачем... После би се осмехнула мало: „Ето срећна сам, па плачем!“ и притисне своје дрхтаве усне на његово ниско, мало чело, затим опет наслони своје образе на његове и загледа се у њошак себе...

— Оде, брате, оде, — прошапута Јован и глава му се јаче заклати.

После му дође на ум да се упита: што је она тако тужна била?

— Што ли то, Боже? упита се и једно му се око мало отвори и погледа несвесно у црно седиште.

— Што ли је била тако тужна? — понови он опет, али није био кадар ништа да мисли.

После некога времена сети се њезина оца. Висок, сух, сед, кад је говорио сав се тресао. При говору једну је руку обично држао у цепу од панталона, а другу... другу у цепу од прсника. — Јест, баш тако је држао руке! Ето једну тако, а другу тако, и Јовану се учини да је он тај таст и намести онако руке. — Само се не сећа добро коју је држао у прснику, а коју у панталонама... Аха, леву у цепу од прсника, сећа се баш врло добро, леву, леву, леву! и ту остаде с мислима.

После тога му и ташта паде на памет. Мала, пуна; испалих зуба које није могла покрити уснама, па снега упрска онога с ким говори. Кад год га је видела, увек му је једно исто понављала.

— Чувај ти њу, она је дете, право дете! па би се ражалила и почела да плаче, а таст се само намршти, завуче јаче руке у цепове и прекине је.

— Бабо, не плачи! — па пође, а баба пожури за њим...

Глава му се нагла сасвим, готово пала на раме — био је у полусну. Стана му се опет појави. Лежи на столу, увијена у бели чаршав, укочена; глава јој се мало затурила и отишла у страну; очи, оне црне очи, затворене.

Руке прекрштене на прса, а уста мало, врло мало отворена, па из њих виरे два низа зуба, и као да се та усташца, врло мало отворена, смеју на њега, али нешто

чудновато. — Ах, што су јој очи затворене! — мислио је Јован. После прошапута, једва различујући усне: — Отвори очи, молим те отвори! — У место да очи отвори, она прште у смех, па све поче у вагону да се смеје бесно, пакосно, а њега узне страх од тога смеха, глава му се јаче љуљну и трже се иза сна. Погледа брзо и плашљиво по купеу, дисао је брзо, јако, па се после полако смири.

Погледа у њошак од купеа, кад тамо стоји једна повећа црна тачка. Тачка поче да расте и што више расте, све више личи на његова кочијаша. — Баш је прави Милија. — Тај Милија је мали, сухи човечуљак; мутна, испијена лица; великих густих обрва; на ногама је увек носио чарапе које су ишле преко колена, а на ногама чизме. За њим покаскују два мала, црна цетанцета. Кад види које туђе цето, очи му засјакте, обрве се скупљају и чује се:

— Ворверц, — хоп! ута-та-та!... запљеска рукама, поцрвени у лицу, а ноге ударају ситно о калдрму.

ДУШАНОВА ТВРЂАВА У СКОПЈУ

Локомотива писну, точкови почеше лакше да лунају, и чу се јасније како киша удара о кров и окна. Јован устаде са седишта, диже руке у вис, погледа по купеу и приђе прозору.

Воз је стао.

Напољу мрак, виде се фењери разно обојених стакала где их носе службеници. Шеф станице стоји, сав умотан у један црн шињел и гледа дремљиво у кола. Чује се лупање сандука, вика, ништање. Један служитељ вуче полако колиџа за собом, песак шкрипи, а вода се цеди с његова изрешетана капута...

— Да није заузето, господине, ово место? — упита неко Јована.

Он се брзо окрете и погледа путника. Неки омањи човек риђе браде, зелених, благих очију, стоји код врата.

— Није, није, господине. Ето ја сам сам, — рече брзо Јован и седе полако до прозора.

— Ала пада! Баш је ово ђавола киша! — говорио је риђебради више себи по Јовану и скиде полагано врелу капут. — Блато, блато! узвикавао је он и подизао ноге у вис да види да ли се много искаљао.

Локомотива писну, чу се звук трубе и воз се крете полако...

Мало после увала се кондуктер у куће и прегледа карту риђебрадога.

— Грозно, брате, време! — рече он и стаде код врата.

Јова је седео и ћутао, а риђебради прихвати:

— Вала баш! — и све се ућута. Кондуктер кад виде да овима није до разговора, махну руком као да хтеде још нешто рећи и изиде из купеа.

Риђебради је гладно бркове и браду, подизао ноге да види да ли се блато осушило на панталонама, па се најзад загледа у Јована.

— Што ли се учини овај овако? — упита се. После скрену пажњу на Јованов златан ланац. Ланац му иде преко средине трбуха, а при крају му, баш до пена, висн једна сличица. Гледао је у слику, али није могао ништа разазнати. После се ману слике и поче да се мешкољи.

— Куда путујете, господине, ако смем упитати? упита он наједаред Јована.

Јован се трже из мисли и пређе руком преко чела:

— У Пирот!

— Поћута мало, па као да је осетио да је мало казао настави: Жена ми је умрла.

Риђебради му рече:

— Сажаљевам случај који вас је задесио! после додаде у себи: „Па оно му је жена што висн о ланцу! Чини ми се сад јој видим јасно само очи... Дивне очи! како нежно гледа“... После се узнемирено запита: — „Где ли сам ја видео такве очи? Опоминем се да су једне биле баш такве. Не могу се сетити баш никако.“

— Ето таман стигох у Београд, а кад денеша дође: „Јутрос умрла Стана.“ И Јован дубоко уздахну и поче нешто да тражи по џеповима.

— Стана се зове! Стана! — шапутао је риђебради. И ја сам волео једну Стану... Нисам је управо баш волео, него онако...

— Ето на, видите! говорио је Јован риђебрадоме, и тури му под нос денешу. Ето! и удари прстом о њу: само ми јављају да је изненада умрла... Бар да су ми јавили од чега, па ајде де. О какви су! — и ту страшно погледа у риђега.

Риђебради је климао главом.

— Ваш ништа, ништа!

— Тхе шта ћете? Збунили су се, тхе...

Јован га није ни слушао.

Риђебради се сети оне Стане која је такође била из Пирота. Једнога вечера кад су се враћали из Цариброда, она је седела с матером у једним колима, а његов је коњ каснао поред кола. Пред њима је широк бео пут, а са стране ливаде... Месец изашао и шета се преко свода... Ветрић духне покаткад... Он притера коња ближе колима и ухвати полако белу, малу ручицу Станину: — Волиш ли ме? А она подигне мало главу, зенице јој се мало рашире. — Колико? А бабица, њена мајка, дрема у колима и нешто шапуће кроза сав... — Их, куда сам отишао! трже се риђебради. — Нисам никада волео, нити ћу...

— Еј, Стано, Стано! — узвикну Јован.

Риђебради погледа у Јована, спусти поглед опет на ону сличицу. — И она се Стана удала! Шта ли ми је писала оно последњи пут?... — И он метну прст на усне да би се боље сетио. — Сећам се... Молила ме и последњи пут да јој речем да ли је волим. Ако је волим, не морам је узети никада, али се она неће ни удавати. Ала ми је било у почетку тешко... Нисам знао шта да радим... После сам одговорно... Шта сам одговорно? Да... Одговорно сам како је никако не волим и да... да се може удати, тхе...

Јован је увелико бројно дугмета на прснику риђебрадога. Баш кад дође на последње дугме, учини му се да оно личи на око Станино. Покуша да истера њену слику из намети, али узалуд. — Један, два, — броји он дугмета, али Стана се помоли. Глава поче да га боли. Попустио је и мислио је на Стану. Она опет лежи на столу. Очи затворила а уста мало, врло мало отворила. Само што није прела у смех. После као да поче да се смеје. Јован скочи брзо и уплашено са седишта. Морао је ма штогод рећи, иначе би полудео. — Господине, господине, — поче дрхтавим гласом, — не знате како сам је волео. Била ми је све и сва. Кад је била свадба, била је болесна, тако болесна... После је оздравила, али је била увек тужна, тако тужна... Ту прекиде па настави у себи, али приметно узбуђен и потресен: „Где сада како се смеје... Не смеј се, молим те!“ Руке му се дигосе у вис, па се брзо спустише малаксало низ тело: „Што се смејеш?... Где и она отвара очи!... Како ме гледа...! Не гледај ме тако, молим те...! Не гледај ме тако...! Не смеј се, затвори очи! Полудећу, Стано! Слатка Стано, волим те, волим... Ништа ти нисам на жао учинио...“

Риђебради скочи са седишта. — Умирите се господине, умирите се. Знам да вам је тешко, али, тхе... И ја сам патио, много сам патио, па ништа... Прислоните мало главу на окно презорско, такб. Виће вам сада боље... Јован је дрхтао целим телом. Очи су му светлиле, дубоко упале у дупље. — Хвала вам, господине, хвала... Лакше ми је сада...

Кондуктер наиђе:

— Молим карте, Сталаћ.

Риђебради извади брзо карту и даде му је. На пољу је почело да свиће. Киша је одавна престала... Точкови заклопораше лакше, машина писну и чу се кондуктеров глас:

— Сталаћ, три минута!

Риђебради се спреми брзо. — Господине, имам част да вам се представим: Сима Петровић, судија. Не узбуђујте се више немојте ни на што мислити.

— Јован Стојановић, рече Јован. — Хвала вам, велика вам, хвала! и стеже му руку.

Риђебради се споведе мало. — Он је дакле узео ону моју Стану... Стана је умрла, Стана... Али се ипак савлада и изиде, споводећи се, из купеа...

Тенералова кћи

— РОМАН —

НАПИСАНО
М. М. ДОТЛЕНКО

(НАСТАВАК)

Н ојзи није добро, ах, није добро! са бригом у срцу помисли Зинаида Петровна, дубоко се загледавши у Маничку о јутарњем чају. Млада девојка била је бледа, испод очију редењено су се издвајали дубоки тамни кругови, трепавице су биле као у запаљењу, а у очима се опајало неко ненормално узбуђење.

— Јеси ли добро спавала, Маничка? — упита Зинаида Петровна наливајући чај.

— Добро! — одсечно одговори Марија Владимировна и, не гледајући на матер, поче хитно пити чај.

— Ти као да ниси потпуно здрава...

— Ја? О, не, сасвим сам здрава...

Ту првобитно сними плећима, као да јој грознична јежа прође кроз тело.

— Седиш крај прозора... Може бити дува... Треба да се преместиш...

— Данас си ми досадна...

Брзо за тим попи свој чај, нагло устаде и оде. Зинаида Петровна отпрати је тужно изненађеним погледом. „Није се сасвим отопио лед у твојем срцу... За мало је ојужило“ — помисли она, а мисао да оно старо може опет почети, учини јој се несносно тешка.

„Опет ће почети да ме љути и да ме гони својим пребацивањима, оштрим као игла, опет, опет, опет... А тако је све лепо пошло. Људи добри, не могу бољи бити, весели и љубазни... Могло би се баш лепо поживети, а она, гле, по старом!“

И пред очи јој изиде време што га је проживела у Марловки док се Маничка није уразумела. Тада се неопажено вукла и примала ударце као стара кљусина, која се више не осврће нити протестује, јер зна да се тиме неће сачувати од удараца. Али сад је поскочила, кљусини су пустили на вољу, познала се са зеленим пољем, с одмором, са слободом, — а гле! опет удар, узда, презање и ударци, ударци... То је ужасно, то се више не може трпети.

А како да се то промени? Она још није стара и можда Судбина хоће да још много година поживи, па зар да јој сав остатак тих година прође у казни? За што? Зар је само једина Маничка несрећна? Зар и она, Зинаида Петровна, није такође све изгубила? Добро, замислимо да су Маничкини они новци, 50.000... У томе и јесте цела ствар. Да нису потрошени, Маничкина би

судбина била сасвим другачија... То је истина... Па ипак није их она, Зинаида Павловна, упропастила, него он, немарни човек... А шта је она? Она је жена, слабо створење птичје памети... Да, у ње је птичја памет, она то врло добро зна...

Спахија јавно иде за њом. Јуче као да је сав био на опругама и само је у њу гледао. Значи да је у ње остало још нешто чиме се може задобити. Само кад би хтела... Да ли да му допусти или не? Донста, смешно је пробирати у њезину положају. Шта је њој остало? Какве радости? Само неискусна Маничка може пробирати. А то је од ње и глупо и непрактично... Ето, овај спахија тако је у њу гледао целог вечера да би је, изгледа,

И. И. Шинкин

Медина породица

само када би претом мрднула, тога часа запресио и оженио се њоме. А он није рђав. Има прилично земље и свињарник. Само од свињарника има годишње више од једне тисуће. Он јој је то сам говорио. Већ јој је и наговештавао да му је за кућу потребна и домаћица... Глупа Маничка! Казала му некакву дрскост, и он је, дабоме, напустио ту своју намеру.

А шта ли би било да се нешто окренуо и запресио њу, Зинаиду Петровну? О, она би била паметнија од своје кћери...

И шта би она хтела? Не пада се ваљда да ће се вратити оно што је некада било. Или може бити рачуна на Поњаћева, да ће се предомислити? Како да не ће! Није ваљда тај Поњаћев баш тако глуп. Јамачно до сада није пропуштао време, па је ваљда другу већ и нашао. Највећи је недостатак Маничкин што не познаје свет, што

не зна људе. Та сви људи раде онако како је по њих најбоље, а то је и сасвим природно.

Маничка је седела у школи. У души јој беше на-
туштено, нерви напрегнути; сваки ударац, свака гласно
изговорена реч — болно се одзиваху у њезину мозгу.
Ноћ је била рђаво проведена, скоро без сна, срце јој
беше притешњено неким неодређеним осећајем, не љутњом
ни тугом, него више неком равнодушном глупом, хлад-
ном, дрвеном. Ученици су читали гласно, сви у један мах,
старајући се да надвигну један другог; њихови здрави,
снажни гласови сливаху се у пискаво зујање, а које је
њезина осетљивост још више појачавала, те јој изгледаше
као досадно звоњење стотине звона. Усиљавала се да ра-
зуме оно што ученици читају, да уђе у своју улогу, али
јој мисли летеше на другу страну и упућиваху се на
предметима који немају ништа заједничко с тим. У души
њеној као да се борише две силе: она која се у њој по-
роди после читања Клаудијина дневника, здрава, снажна,
која зове у живот, светла, помирљива, радосна, и она
која се за неко време била примирила, али која се сада
поново роди, јуче обновљена у виђењу оне гадости и од-
вратности у коју се онако расположено враћала њезина
мати, — сила мрачна, злобна, жељна освете и казне...

А још јуче учини јој се да се завршило стално освет-
љавање душе њезине. Под утисцима искрене исповести
Клаудије Антоновне и она је помислила да ће моћи све
и сваком опростити, да и она има снаге да понуди пра-
знину у срцу свом. Али како да опрости? У јучерашњем
понашању материну као да је угледала кратак извод свега
живота свог, — бесмислен и увредљив, и предзнак онога
живота за који су је спремали. Да није било катастрофе,
она би по времену била што и мати. Разлика би била
само у осетљивијим нервима, сувременијем васпитању, нешто
јачој памети, раскошнијем кокетовању и више пробирачком
укусу. Али је циљ један и исти: више насладе, па ма какве
било, ефемерне, мимоходне, сурове, животињске...

Ученици отидоше. Сада је слободна, али још непре-
стано седи у учioniци. Мрско јој да уђе у свој стан;
некакав несавладљиви осећај одвратности према помисли
да се мора лице у лице срести са матером и говорити с
њом, слушати од ње којекакве прљавштине што их она
изговара с онаквом наивном искреношћу, — сметаше јој
поласку.

Приђе прозору и равнодушно погледа у широку зим-
ску слику што се беше раширила пред њом. На белој
основи снежних поља, која се завршиваху тек у хоризонту,
цантким урезом обележавала се уска, вијугава речица,
такође бела, само што је местимице, где је ветар развејао
снег, блистала својим леденим огледалом. По обалама
њеним, понегде густ, као зид какав, а понегде и сувине
редак, тужно је стрчао пожутели тршчак. Гдегде у средини
густина била су поља у којима су се још виделе стр-
њике као остаци жетве.

Мужик у козиху иде по леду поред коња што вуче
дуге саонице високо натоварене сноповима малочас насечене

трске. И то је једно једино што оживљава мршави пејзаж.
Једнолики бели кровови сеоских колеба, досадна, скоро
без пролазника сеоска улица; омалена, широка, неугледна
сељанка прелази улицу и иде према реци; на њеним је
раменима обрамица којој на крајевима ландарају празна
ведра; два иса весело, подигнувши репове, протрчаше један
за другим и почеше се вијати по снегу. Бедна, неугледна
црква; само што они дрвени крстови по гробљу оживља-
вају на свој начин целу слику. А у томе има некога
смисла, неког дубоког смисла.

На овим крстовима и задржа Маничка свој поглед
који је дотле расејано блудило по речним кривинама. Сад
се задржа и удуби без покрета. Гробље је било исто као
и поља, улице и кровови колеба. Голе гране неколиких
багренова погнуте се под теретом наслаганог снега. Кр-
стови, крстови, крстови, високи, са двема препречницама,
прави и нахерени, ниски са препречницама, понали по
земљи, каменити и прости белези — све се то поменало
у гробљу. Али под овим неугледним споменицима сахрањен
је живот, десетине, стотине живота, може бити млади, бујни,
надом пошени. Па шта? Над њима је све мирно, тихо и
неузбудљиво; други су заузели њихова места, они су давно
заборављени и ништа се није променило на земљи због тога
што су њих спустили у раку, подигли хумке над њима и
украсили их крстовима. Тамо, на крају гробља, подиже
се хумка, виша и шира од других, јамачно нова. На њојзи
је и крст лепши и истакнутији, тесан, с оштрим завр-
шетком. Зашто ли је Маничка помислила да је то гроб
Клаудије Антоновне и да је крст подигла Хивра? А без
сумње је тако. Ето, и ти си завршила као и сви други!
А каква је борба била у твојој души, како сложени осе-
ћаји у твојем срцу које је било тако чисто и великодушно!..
Па шта је остало од свега тога када си то срце своје
однела у влажну, хладну и мрачну раку? Ништа, ништа
није остало, ништа се на земљи није променило, све иде
као што је и пре ишло...

Али у један мах уздрхта Маничка и поглед јој за-
сија неком новом мишљу. „Како да се није ништа про-
менило? Како ништа? А ја? Ја — која сам дошла из
града, туђа и њој непозната, и не видећи је, ево стојим
сада крај овог прозора, а моје су мисли везане за њу,
моје је срце с њом, у тој хладној и тамној раци у коју
је она унела срце своје. Како да се ништа није проме-
нило? Ја, сирота мислима, не умејући размишљати, жи-
већи једино осећајем злобе, ја сам под утицајем њезине
срдачне исповести постала богата. Глава ми се просвет-
лила, свет ми се показао нов, срце се очистило... О не,
ти си много учинила, Клаво, ти си много оставила после
себе!“

И поче размишљати о Клаудији Антоновној, понав-
љајући у мислима њезин дневник. Осећала је да од дружбе
с пређашњом учитељицом спаде мрак са душе њезине и да
јој се срце пуни стишавањем. И опет је нешто повуче
ономе свеску пуноме мађијске моћи. И опет се удуби у
странице исписане крупним, мирним потезом, и прочита-

ваше их. Застајала је на неколиким местима, прочитавала их, замишљала се, учила их напамет и као да се старала унети их у срце своје, учинити их мислима и осећајима својим...

— Изволите на ручак! рече јој Хивра полуотворивши врата. — Готово је.

Доћи ће, јер је гладна. А мати? Маничка осети сну тежину и непријатност од сусрета с њом, после онога што је било јуче. Тежину? А зар није Маничка проживела с њом двадесет и три године и то проживела задовољно? Тако су се пријатељски веселили, тако просто и право гледале једна другој у очи, — па јој није било ни тешко ни непријатно. Ето, Зинаида Петровна остала је иста каква је била и пре, није се ни за длаку променила, него се променила она, Маничка, и њени погледи. То је све. Треба бити правичан и уздржати се од узбуђења.

Када Маничка уђе у собу, Зинаида Петровна бојажљиво погледа у њу. Сећала се њезина јутрошњег наглог одласка, па се сада бојала буре. Али поглед Манички био је миран и није наговештавао ништа рђаво.

— Шта то радиш? Зашто не ручаш? упита Маничка матер која је, стојећи поред постеље, претурала неке драугулије у кутији.

— Замисли само шта сам нашла! Сећаш ли се оног мог дивног брошића с опалом? Ево га! Како се сачувао — Бог ће знати. Носићу га.

Маничка приђе постели и угледа мношину безначајних драугулија изваћених из кутије: чокоде, укоснице, трачке. Али у један мах појави се страх на њезину лицу; она побледе и махинално се уклони. Зинаида Петровна погледа кћер и, као присетив се, поче све то журно купити и метати у кутију, како јој је што дошло под руку. Међу овим драугулијама био је и револвер који је био онако судбоносан за њихов живот... До сад га је пажљиво крила од Маничких очију, а гле сада: каква непажљивост!

XVII.

— Реците ми, Хивра, чиј је оно гроб, онај тамо са високим крстом? Нов је, је л' те? упита Маничка Хивру, погледом јој показујући кроз прозор онај гроб са лено отесаним крстом.

— Зар те то занима? упита је задивљена Зинаида Петровна једући комад печене патке. Она је увек јела веома полако, са прекидима, налазећи да је право задовољство само кад се тако једе. Маничка јој не одговори. Хивра приђе прозору и одмах се разнежи.

— То је њен... покојнице моје!

— Клаудије Антоновне?

— А да чиј? Дабоме њен... Онде она лежи, јадница...

— Јесте ли јој ви подигли тај крст?

— О не! Откуд бих ја то могла? Кошта 25 сребрних рубља... Где су мени ти новци? То је подигла

општина... Људи су дали паре... Сваки је за то дао, има ту свачије коцкејке.

— Тако?

— Па зар је то што занимљиво, Маничка? упита Зинаида Петровна.

— А шта је занимљивије? Реци ми, па ћу видети! — одговори Маничка и погледа је хладно. Зинаида Петровној учини се боље да не наставља овај разговор. Устаде од стола, обриса усне салветом па, преко обичаја, поче купити посуђе.

— Може ли се онамо кроз порту? упита Маничка Хивру.

— Може се и околу... Имају врата и с оне стране, из поља...

— Хоћу да одем догде... Прометашу.

Хивра јој додаде огртач и каљаче. Зинаида Петровна гледала је на све то изненађено и забринуту, али се бојала ма шта рећи. „Иде на гробље! Откуд јој то дође у намет? И шта је њој та пређашња учитељица? Чегу имају заједничког? Никада је ни видела није; откад је већ умрла... Не разумем, не разумем! Приметила сам да су све те чудноватости почеле од оног доба када је прочитала њезин дневник. Пре је била пакосна и зла; ја сам увек знала да осим злоће ништа друго неће бити од ње... А сад ни једно ни друго, него нешто чему нема крснога имена... Да ми је само знати, каква ли су то чуда у том тајанственом дневнику“...

— Чуј, Хивра, — рече када Маничка оде: да ниси ти госпођици дала ону књигу?

— Клаудије Антоновне? А да ко би? Дабоме, ја! — поносило одговори Хивра.

— А могу ли је и ја прочитати?

— Право да кажем, не знам! с очитим незадовољством и неповерењем одговори Хивра. — Прочитати није чудо, само... Па добро, донећу је...

Хивра отиде у учионицу и одмах се врати са дневником. Зинаида Петровна погледа кроз прозор: Маничка још није била дошла до цркве. Док се не врати, моћи ће прочитати овај чудновати рукопис. И поче га читати. —

Маничка дође до цркве, окрете десно, обиђе око гробља и уђе у њ кроз велике вратнице, једва их отшкринувши. Код самог уласка била је једна узвишица, одвојена дрвеном оградом од осталог гробља; на средини њеној била је широка, масивна плоча на којој златним словима беше исписана дуга историја о томе како под том плочом почивају поштовани преци снахије Маркова. Маничка само прође и оде узаном стазицом, пролазећи између хумки и руна с крстовима. Покашто застане по неколико тренутака да погледа буди какав нахерени споменик и његов неписмени запис. Записи су били веома ретки. Марловчани су и без тога врло добро знали где почивају њихови рођаци. Стазица је необично кривудава, те је за то и пут дужи; али је ипак Маничку довела управо до високог гроба са новим тесаним крстом. Маничка

стаде. У крет је била уклебљена дрвена дашчица на којој је писарска рука уписала: „Овде се одмара прах девице Клаудије Антоновне Порховске, генералове кћери, која умре у 24. години свога живота. Мир праху твојем, добра душо!“

Марија Владимировна и не покрену се упрви свој поглед у овај кратак запис. Мислила је: како живот ни мало не личи на она замишљања што је занимаху још у доба када су живели у граду. Страшна је несрећа потресала, узмугла се устајала бара, и пред очима њеним показаше се нове стране живота, какве није пређе ни замислити могла. Овај запис, овај гроб и овај крет — читав су роман који Маничка зна. Непрестано тако стоји, гледа у гроб и не може очију одвојити од њега. Можда је под овом хумком већ све истрошено а остао само прах; али овде, на земљи, још има трага од генералове кћери, која је дошла у ово село не зна се откуд и зашто. Није узалуд живела и није узалуд умрла. Њу све село помиње а на овом су крсту срдачне ленте свих оних који поштују њен живот.

— Клаво, научи ме да живим! — шапуће Марија Владимировна упрви молбени поглед у њезин гроб — научи ме да живим онако како не бих срамно умрла!

И дуго, дуго није скидала са гроба тог поглед свој, а када је по истој вијугавој стазици пошла кући, осетила је у грудма осећај свежине и снаге, јер јој изгледаше да се Клаудија Антоновна одазвала молби њеној.

Већ се смркавало кад је дошла кући.

У пећи је већ била ватра. С улице приђе прозору, погледа и ужасну се. Брзим покретом отворивши врата, утрча у собу, притрча столу и, не давши Зинаиди Петровној да се прибере, узде јој испред носа дневник.

— Шта је? Шта је? — улашеним гласом викну Зинаида Петровна. Чак је зној проби од овог изненађења. У глави јој пролете мисао да је Маничка полудела.

Очи Марије Владимировне сијаху гневом. И за мало што не осу оштре речи: „Ти несмеш читати, немаш права. Ти је скрнављив својом поквареношћу!“ Али се уздржа и не рече ништа од овога. То је био наступ злобе, а она се заклела да ће уздржавати своје наступе. Добро је што се на време сетила тога. Треба се навикавати. Али ипак, са још неутушаном гневом у очима, проговори Маничка уздржаним гласом:

— Нисам хтела да ово и ти читаш.

— А зашто? Чеге има ту тако... особито? упита Зинаида Петровна још вазда узбуђена.

— Ништа, али ја нисам хтела... Можеш ли ми то учинити?

— Али ја сам скоро већ довршила... Нисам све од реда... Много сам и прескакала... У почетку је досадно... Онај опис како су живели... Сви тако живе, па зар је онда потребно и то описивати? Занимљиво је тек оданде где кнез проси њезину сестру... Али је после тога опет глупо и неразумљиво. У један мах одбије кнеза! Па шта је с тим, ако је он прво хтео њезину сестру?

Хтео је и оженио би се; а што је она умрла, није његова кривица. Од њега је баш врло племенито, што је после тога запресио њу. То је — сталност. Она каже: новац! Па дабоме, то се разуме. Сваки просилац хоће и новаца... Зар је то што рђаво?... Доста... Али никако не разумем, како је то и зашто, да овде дође за учитељицу... То још нисам прочитала.

— Доста о томе! одговори Маничка и леже у постељу опруживши се свом дужином и метнувши шаке под главу.

— Не, зашто... Ја разумем нас. Ми смо од невоље: ништа нам друго и није остало. Али зашто она? Богастно, положај... За што? Ја, просто, не разумем.

— А ја разумем! као више за себе рече Маничка. Зинаида Петровна сними плећима.

— А после тога, какве су то глупости: не треба, вели, само радости, него и несреће. Зашто и несреће, реци молим те. Зар је несрећа пријатна? Како ја мислим, она је била мало понесена, па зато није ни чудо све оно остало... Тако ја мислим.

Маничка оћута. Хтела је да се ова размишљања што пре сврше, јер су је дражила. Не дочекавши одговор, Зинаида Петровна поверова, да је већ исцрпено питање о дневнику: она му је већ прочитала свој суд.

Смрчало се. Упалише свећу. Зинаида Петровна пробуди се и живахну.

— Знаш... Заборавих ти рећи. Спахија је слао човека с писмом... Много моли да му данас дођемо. Тако је смешан... Пише: „Надам се, да ће дубоко поштована Зинаида Петровна и високо цењена Марија Владимировна посетити легало усамљеног сивог вука.“ То ми се веома свидело... Бога ми! Ти ћеш, дабоме, поћи? Тако моли... А зашто не бисмо човеку учиниле

— Ја нећу ићи! мирним, уједначеним гласом одговори Марија Владимировна.

— Ето ти сад! А зашто нећеш? Ја не разумем...

— Тако... Није ми добро... Данас нисам расположена за весеље...

— Бога ми, Маничка, ти се и сувише узбуђујеш. То је штетљиво! Треба се мало обуздавати. Хајдемо!

— Не!

Зинаида Петровна уздахну. „Зар ће, збиља, пропустити прилику за лепо провођење? О Боже, седети овде у овој пустињи, у овој дивљини, без игде нечега што је добро у животу, па одбијати чак и оно што нам сам Бог шаље! То је ужасно! Маничка је нервозна, рђаво ће свршити... Да одем сама нежењеном човеку, није учтиво... Да, није учтиво.“

У осталом, већ после неколико тренутака, Зинаида Петровна променила је мишљење о томе. „А зашто је неучтиво? Само по градовима имају такве предрасуде, а овде је у свему слобода. Ићи ћу, зашто да не идем?“

— Онда ћу ја сама! рече гласно али не сасвим одважно.

Маничка се подиже и ослони на руку.

— Решаваш се да одеш сама том господину?

— Па шта је с тим? Нисам ја шеснаестогодишње девојче. Хвала Богу, већ сам у четрдесетим. Чег да се бојим? А после, он је човек од реда.

Маничка погледа своју матер са горким осмехом и стави се у пређашњи положај. „О Боже мој, о чему ја бринем?!“ помисли у себи. „Зар није све једно, ако се моја мати осрамоти данас, сутра или ма кад? Нека јој се никад и не укаже прилика за то, све једно је — она је на то увек спремна. Не могу ја ништа с њом. Ја ћу о себи мислити!“

Зинаида Петровна опет је облачила своју непромену одећу у којој превлађује црвена боја, али је данас нешто промене унео у то новопроваћени брош с опалом. Више није ни покушавала да наговори Маничку. „Ништа од тога неће бити, а само ћу се задржавати. У самој ствари и боље је што ће остати. Њена строга појава само би другима кварила расположење.“ — С оваквим мислима и пође, напоменувши само Хиври, да ће се, по свој прилици, доцкан вратити.

Већ је прквењак по четврти пут откуцавао сате, што је, по рачуну сеоских астронома, требало да означи поноћ. Маничка је била у постељи у немирном и брижном сну. Тргнула се и сва је уздрхтала кад је чула куцање у прозор. Неко се на улици поздрављао и молио за сећање. Разумела је, да је то Зинаида Петровна коју је пратво снахија. У соби је био мрак. Хивра отвори врата.

— Пет... Нећу да је будим... Немој подлагати нећ... — шептала је Зинаида Петровна и полако пришла

својој постељи. Скиде одело у мраку и леже под покривач, старајући се да не шушка и да се што мање креће. Мислила је, да ће Маничка, ако се само пробуди и види да је дошла, одмах све дознати. Дознаће да је снахија био сâм с њом, да је било веселих разговора и портвајна, да је глава боли... и да је снахија, пратећи је, осећао као неко право да јој и овако говори: „Бога ми, најдража ми Зинаида Петровна! Већ одавно осећам да мом домаћинству не достаје женског ока... Бога ми! Ја налазим да је то управо за вас. Ја ћу са своје стране, разуме се, наградити ваш труд; а како ћете свега имати довољно те не ћете морати ни на што трошити, још ћете моћи сачувати и нешто пара за своју старост. Бога ми!“

И тако добила је понуду... Економка код неочењеног човека! Истина да је у другим приликама, она би се и наљутила, али сад — сад и за ово хвала. Па ипак није могла дати снахији свој пристанак. Помислила је: „А кћи? Убиће ме, ако о том шта дозна!“ Рекла је само, да ће размислити.

Маничка је лежала отворених очију. Необична пажња Зинаиде Петровне, оно тихо свлачење и легање, без паљења свеће, учинише јој се сумњиви. „Између њих је било ма шта од чега се ваља стидети,“ — мислила је у себи, а у дубини душе незине опет се будила примирена љутња. „Али, ето, стиди се од сукоба са мојим погледом; то је још утешно... Ова је жена — моја прошлост заједно са мојом будућношћу од које сам бежала; а ја — ја сам њена савест!“

(НАСТАВЉА СЕ)

—❧ Листаћи ❧—

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

Успомена

Сутон...

На небу само по гдекоја звезда; јесења поља покривена стрџикама; старо неко гробље покрај пута. Лак ветрић доноси до уха пошумло и тајанствено брујање воде испод оближње воденице, које као да потврђује оне језовите бајке из наших младих дана, чије је поприште воденични точак. Дах обамирања у природи. А над свим овим царује она чудновата тишина коју ни брујање воде не може потпуно да наруши, а која самим тим, што ништа не вели, тако много казује.

Мир, одмор, поезија — и њих двоје самих...

Непријатно је објашњење довршено. Он оста и даље притворно лут, она убивена, немајући ни толико снаге

да се отргне из оног полусна, у који је пала још од прве његове реченице. Дакле је ипак наступило оно, чега се највећма бојала, и ако је то већ одавно очекивала: свршено је...

Стигли су до раскрснице и ћутке пружили једно другом руку. Младић убрза своје кораке, не обзирајући се ни једном и не опажајући сузе које је она лила, стојећи још непрестано на оном месту на коме је оставио.

Месец се већ полако помаља иза оног брега, обавијајући сву околину својим сребрним велом, иза кога се тајанственост тако радо крије; мало јачи ветар распростира неки неодређени, лак мирис, а брујање воде личи на удаљену препирку неких дремљивих цинава.

Ах, како му је данас дуг овај пут!

Од једном чу младић иза себе лаке кораке: пође ли брже и кораци се убрзају; успори ли ход и пратилац његов пође лакше. Ну младић се не хтеде осврнути, јер се бојао да не спази лице које је пре неколико тренутака оставио. О, како је љут био на њу, на њену лепоту, коју сада варком назива; на њену интелигенцију, због које сада самог себе мора уверавати, да је то само пена била; о, како мрзи он тај осмех; тај топли поглед њен, који га је у последње време готово вређао, то њено срце, у које више не верује. Ах, он мрзи сада и своју прошлост, јер ју је био бацио пред ноге те жене, опијајући се њеном близином; а мрска му је и садашњост, јер га, он то добро зна, још прате уздаси њени.

И том путу нигде краја! Ко ли то може бити иза њега, шта ли хоће? Па и ова несносна тишина —

А како је некада, у почетку, дивно било! Кроз сећање његово помаљају се слике све лепша за лепшом, пролећу утисци негдашњег бола и страсти; за тим усхићења — среће; до најмањих ствари сећа се он појединих дана и извесних часова, проведених крај ње; ономиње се сваке речи, сваког уздаха, сваког погледа; у ушима му још одјекује песма, коју му је она певала, као што је, у опште, сва његова најближа прошлост била само једна силна епопеја, чији је стални рефрен било — *њено* име...

Али сада су му ове мисли досадне и он их одбацује од себе, јер се боји, да му не помуте срећу коју ће, мисли, наћи поред оног створења, које је ту скоро познао, а које га сад очекује на крају овог пута у оној кућици с јасно осветљеним прозорима, у којој ће убрзо заборавити данашње непријатне сцене.

Ход иза њега све се већма ближи.

Не могући се више одбранити од љубопитства, он се љутито окрене, да сву своју нелагодност излије на тог наметљивца, али се мило једно лице, које никад пре тога није видео, насмеши на њ; сва његова љутња, безобзирност и мрзовоља беху као руком однесене под утиском овог благог осмеха и меке руке која му се спусти на чело.

„Ко си ти?“ запита он благо.

„Од сада ћемо увек бити заједно: ја сам успомена на ону коју си данас напустио“.

Као да га вихор гони, окрете се он и хтеде потрчати напред, да више ништа не чује, али му је све било узалудно, јер што се више бранио, у толико се јаче спуштала она рука на његово чело и све уверљивије шептале му један глас у ухо извесно познате име све дотле, док му се сузе не засјаше у оку.

И он настави свој ход, али другим путем и у другом правцу, оборене главе, незадовољан са самим собом, несрећан и одмарајући се на сваком кораку...

П. В. Мијатовић.

Шарени лептири

афоризми

од

ЖЕЉЕ

Увек се каже да жена више воли него човек. То, у многоме, зависи од њене способности да разлије и разблажи у великој чаши оно што човек скупи у једну једину кап.

Поштовање је, без сумње, највећи доказ о љубави једног човека. Штета што се тај доказ не цени вазда довољно.

Што се тиче лепоте, у своме унутрашњем уверењу, жена признаје само ону што је она сама има.

Иронија, која се човеку чини да је плод недовољне осетљивости, често је пута резултат сасвим супротних кљича. Иронија је створена од залеђених суза.

Љубомора је, на жалост, другарица љубави, али на исти начин као што болест прати човека. Идеал љубави

треба да буде без сумње, као што је идеал живота живот без јада.

Највиша мета љубави није достигнуће среће. Сваки заљубљени је, пре свега, један радозналац.

Мало воли онај који много брбља.

Пут ка савршенству није права и осветљена стаза, којом свако може стићи до краја, то је мрачна, стрма и опасна богаза којом ваља наступати пинајући, ударајући челом и клизајући се ногама.

Људи, који мисле да добро познају жену из искуства са галантним женскињем, изгледају ми као путник који би, пошто би походио болницу у каквом граду, хтео закључити да су сви становници болесни.

Они који тврде да је свет скрп порока и гнусоба, заборављају на успехе религије, науке и уметности; на

успехе који не би били постигнути да су сви људи били себицаши, порочни и глупаци.

Понеки људи, који не познају високе побуде сажаљења, троше оно мало што још имају зарад проналог женскиња. Они су као онај који би имао само један једини комад хлеба, па и њега да ису.

Оно што је најречитије у бури, јест гром; у љубави то је ћутање.

Једна љубав личи на другу онолико исто, као што једно лице личи на друго. Али свако лице имаде свој особити израз, и свака љубав своје нарочито осећање.

Израз лица пола је лепоте; осећање у љубави је сва и једина лепота.

Никад и навек, у граматичи, јесу прилози за вечита времена. У љубави представљају само садашње време.

Да би се верност могла звати врлином, треба да се односи на достојан предмет. У противном, отрести се заблуда већа је врлина него остати у њој.

Има узвишених речи које се изгубе када дођу у равнодушно ухо, имаде других, у ствари празних, које се уху, које хоће да слуша, чине узвишеним.

Воleti животиње, кад се може бирати између човека и Бога, није ствар ни часна ни лена.

Женама су потребне три ствари: љубавник, господар и саветник; љубавник њеној уобразиљи, господар њеним осећајима а саветник њеном срцу.

Жена која никад није плакала, само је у пола жена.

Ако је жена лепа, треба да је спремна да у сваком човеку види непријатеља, јер ће јој се удварати, и онда једно од овога: или ће му одговорити, и тиме срља у љубавне опасности, или ће га одбити и тиме доћи у опасност освете.

Жене које се свиђају другим женама, уопште нису по воли људима.

Љубав која прелази у равнодушност, пре него што је прошла фазу мржње, то је бедна љубав.

Судбоносно је ако љубав није трајна; још је судбоносније ако се она обнавља.

Идеалне љубави има, али се она не може сvezати, оковати ни сачувати за навек. Треба се задовољити да се она исцрпи у једном погледу, у једном стиску руке, у једној сузи, у једном осмеху, у дрхтању које затрепери и ишчезне. Више од тога не.

Од сто лица, пет су равнодушни према љубави; четрдесет и пет би желели воleti, двадесет и девет покушавају; двадесет мисле да су успели, а једно воли.

Једине илузије које сачувамо, јесу оне што их имамо о себи самима.

Правна је љубав као палата без степеница. Да би се попео — мораш имати крила.

Све оно што се угушује и прикрива, враћа се опет у корист љубави.

Симпатија се може појавити изненадно, али правој и великој љубави треба времена да се учврсти.

Има три доба у љубави. Прво доба: када речи *волим те* изговарају једновременно двоја уста. Друго доба: кад једно лице пита: *волиш ли ме?* а друго одговара: *волим*. Треће доба: када се на питање: *волиш ли ме?* одговара: *иа ти то знаш!*

Од двеју особа које воле, јача је она која мање воли.

Разлог љубави не подлежи никаквој анализи. Може бити речи о томе: колико и како се воли, али никада не о томе: зашто?

Одушевљење понеких незналица према надмоћнијим особама не долази ни од чега другог но од тога: што су им допустиле да могу бити браћа.

Кад се помисли само шта све религија, морал, друштво, породица па и сама природа захтевају од жене, чисто да се узвикне: Одиста, ни један човек не би желео бити женом!

Још се увек говори: *слаби пол* као што се вели: *излазак сунца*, и ако је позитивно доказано да сунце нити излази нити залази.

Песници су, без сумње, они који лепше знају да говоре о љубави, а никако не они који знају боље воleti.

Ко је много неговао самољубље, не може истински да воли. На пример: сладошасници, сујетни људи и тврдице.

У љубави нема безбожника. Једва ако има „обраћеник“, и оних који се могу „обратити.“

Кад чујем да неко вели како се љубав угасила нагло, изненадно, услед некога разочарања, сетим се оних мрља које ишчезну после употребе бензина, те да се појаве опет после по сата.

Идеал није ништа друго до оно што се види у даљини.

Највиши је ступањ религије када се култ узвиси до љубави; а највиши ступањ љубави је кад обожавање постане религиозно.

Жене ће радо рећи рђаву реч о извесној одређеној жени, али никада не и о женама у опште. Људи су у томе племенитији, јер колико бране свој пол, толико и сваки индивидуум.

Антипатични су људи, у највише случајева, искрени; а лако је појмити да би радо лагали. Међутим са симпатичнима нисмо тако поуздани, и ваља добро имати на уму да није злато све што сија.

У љубави више вреди градиције него ли боје, колорит.

Не и да у љубави немају увек исто значење. Има повлађивања која не уверавају, а има одрицања која одобравају, тврде и поткрепљују.

Жена и вино у томе су слични што, ако су добрих својстава, старећи постају бољи. Но штета само што су и жена и вино подложни кварењу.

Жене мисле осећајима, воле срцем, а пате уобразиљом.

Оно што карактеризује симпатију није, можда, изобиље извесних добрих својстава, колико оскудица извесних мана.

Има времена када нам особа коју волимо, кад говори обичне речи: „хлеб, сир, ципеле“ изгледа као да би говорила о идеалним стварима. А има доба када се речи: „љубав, светлост, живот“ у њеним устима чине као тривијалне и блутаве. Прво доба одговара ономе када се у једној речи разуме све; а друго ономе када и сто страница нису довољне да ишта објасне.

Код човека самољубље претеже над љубављу. Ако се када и чини да уступи, када се тиче жене, то је слично случају кад се, жедни, сакнете над извор да се напијете воде.

У одношајима између човека и жене, значење речи често је завијено. Разумети значи осећати; веровати значи надати се; а, по истоме методу, лепота одговара чежњи, идеалност — тајанствености, страст отпору, задовољство новини. Готово никад љубав не одговара потпуно љубави.

Патити, то је жалосна потреба љубави. Ако не непосредно, биће посредно, али је неизбежно.

Жртве, достојне највећег признања, јесу оне које су непојмљиве.

Песник није никад у тако добру друштву као кад је са самим собом.

Велики понос има ту добру страну, што нас чува од ситних сујета.

Може се, до душе, живети без љубави, али је потребно бар да је човек волео.

Љубав, сама по себи, није благо, него је кључ који отвора све ризнице.

Фино порцеланско посуђе и узвишене душе прошли су кроз највишу температуру.

Једна заблуда ставља једну нулу у наш осећајни биланс, али једно благовремено сазнање и поправка може нулу претворити у милион.

Савршенство је празна реч, ако се не доведе у везу с опортунитетом, погодномшћу. Бити оно што треба да смо у извесноме тренутку, то је савршенство.

Може жена рећи човеку: *никоговиху*, или *варварине*, или *безобразнице*, или *лицемернице*, па да он ипак не изгуби наде. Али ако му каже: *шмоклане*, онда је свршена ствар.

Генију се диве, лепота се допада, љупкост задобија, доброта узбуђује, разлог уверава; али ниједна од ових особина, узета само за се, није довољна да пробуди оно тако тајанствено и тако сложено осећање што се зове симпатија. Оно је тајна природе.

Жена, која је имала много успеха, ако неће да буде окружена завишћу, учиниће добро ако их буде што је могуће више прикривала, колико да се бар привидно изједначи са онима које их нису имале.

ПРЕГЛЕД
С ТАДЖИКСКОГ

2.

И. В. Краљ Петар I. — У овом броју доносимо највернији и најновији лик И. В. Краља Петра I. Лик који смо донели у 6. бр. „Нове Искре“ из млађих је Краљевих година. —

Последњи дан Помпеје (сликао Карло Бријоло). Опширан опис ове слике и њени значај за руско сликарство види у 8. овогод. броју „Нове Искре“ у чланку „Руско сликарство у XIX веку.“ —

Циганчица (сликао К. Е. Маковски), **Мочар** (сликао Васиљев), **Медина породица** (сликао И. И. Шишкин) и **После кише** (сликао Левитан). — Све ове слике доносимо уз чланак „Руско сликарство у XIX веку.“ Све су те слике производи најистакнутијих руских сликара и довољно помажу разумевању чланка и стварању мишљења о руском сликарству. Доведене у везу са пређашњим руским сликама из „Нове Искре“, моћи ће, према нашим приликама, дати читаоцу доста тачан појам о данашњем стању руског сликарства. Овим смо се прилично одужили старијој браћи својој, која о нама, на жалост, не воде онолико рачуна колико то захтевају рођачке везе и средства којима располажу. —

Њу-Јорк. Главно место Сједињених Америчких Држава има данас преко 3 милиона становника. 1609. год. ово су место колонизовали Холанђани и дали му име Нова Холандија. 1664. отеше га Енглези и у част Херцега од Јорка, доцније краља Јакова II, дадоше му име Нови Јорк. — Њу-Јорк има преко 300 основних школа у којима учи више од 150.000 деце; више образовање даје College of the City New-York, а за женске Normal College. Научна издања припређују Academy of Science, Academy of Medicine, Mathematical Society и др. научни заводи. — Велика су позоришта Academy of Music, Daly's The-

atre, Brodway Theatre и др. — Њу-Јорк се нарочито одликује огромним бројем добротворних установа, те се може рећи да је утицај оваквих завода јачи од државног. — Саобраћај у каналу одржава 400 пароброда; улични саобраћај, поред масе фијакера, одржава и 30 трамвајских друштава; право је чудо техничке израде Њу-Јоршки Elevated (железница над Њу-Јорком). — Њу-Јоршки новчани саобраћај одржавају 50 народних, 43 државне и 23 штедионичке банке, поред масе приватних новчаних завода. — Њу-Јорк има преко 12.000 фабричких етаблисмана у којима ради око 400.000 радника. — Какве су грађевине у Њу-Јорку може се лако видети и на нашој слици. —

Соврашнице у Средњој Добрињи. О црквеним славама наш се народ увек скупља око цркве где пробави цео дан. Тако је и у Средњој Добрињи. Али у овом месту има нешто што се не налази код свих цркава. Наше цркве обично имају у својој порти народну трпезу (вењак) око које се сакупе гости и сеоски домаћини, али у Средњој Добрињи, поред овакве заједничке трпезе, имају угледнији домаћини и своје нарочите „совре“, по којима се чардаци над њима и називају соврашнице. Њихов изглед врло се лако види на нашој слици. —

Душанова торфава у Скопљу. — Данашњи догађаји у Македонији и Старој Србији обратили су на се пажњу целог света. Како се ти догађаји развијају, знају наши читаоци из политичких новина. Свету је такође познато шта о њима мисли српски народ и која су његова права на ове земље у турској царевини. — О Скопљу је већ било говора у нашем листу, а овог пута доносимо слику тврђаве Цар-Душанове, у којој је данас дивизијска управа турске војске и војничка болница. —

Х Р О Н И К А

О пореклу човечјега рода.

Једно од најзамашнијих питања по човечји род је, нема сумње, од куда води он своје порекло, како се развио из нижих, мање савршених облика до данашње висине. За ово питање везиване су најразноврсније приче највише народне маште, као и. пр. да је човек поникао из бреста, јасена и других дрвета; око њега су у љутој препирци поломљена толика научна копља, на ипак ће оно још за

дуго остати нерешено, неразбистрено. Као да и ову загонетку притискују окови крилате речи Дибла-Рајмондове: *ignotamus, ignorabimus!*

О томе сведочи, донекле, и скорашње предавање угледног знаоца земљине историје, берлинског геолога и палеонтолога, проф. Д-р Бранка (Branko), што га је држао на V. међународном збору зоолога у Берлину*).

Најстарији споменици о битисању човеку на земљи, или барем бића сличних човеку, припадају најмлађим добима земљине историје. Постоји јака сумња у све досадашње наласке, којима се хоће старост човечјега рода да пренесе у терцијерно доба. Бранко нарочито скреће пажњу на то, да многе онаке заблуде потичу од стародавњег начина законодавања мртваца, јер се тако спуштају

*) Jahrb. d. Naturwiss. 1902.—3. стр. 147.

остаци човечји у слојеве који нису постали истовремено са њим. Несумњиве остатке човечје, а нарочито човечје радљивости, познајемо тек из дилувија. Ну, и из ових слојева су несумњиви остаци човечји веома ретки и ограничавају се поглавито на расцељене кости, које се сматрају као трагови човечјег делања, на остатке од каменог оружја и оруђа итд. Колика је пак старост најстаријих, доказаних човечјих костију, још је нерешено; свакако им је геолошка старост доста незнатна.

Посматрајући посебице ове остатке старог човека, Бранко налази да, уопште, нема разлике између најстаријих налазака и данашњег склона костура, те се према томе не може утврдити никака промена у човечјем костуру. И одношај између кратких и дугих лобања, који одступа од данашњег стања, није од велике важности. Вајкадашњи човек био је посве истовестан са данашњим, што се тиче костура, лобање, телесне величине и сразмера телесних. Ну ипак има нешто мало остатака костију негдашњег човека, које се разликују од данашњих; то су кости т. зв. канштатске или неандерталске расе, која имаће лобању са затуреним челом, ниским темењачама, широким очним луковима, дебелом доњом вилицом, уопште, са знацима велике дивљачности. Ну доказано је већ о овом наласку у Канштату, да баш није тако стар, у геолошком смислу, него да је пореклом из неког алеманског или римског гроба. Ни доказана снага налазка у Неандерталу није неоспорна; тако је н. пр. сѐм Вирхов оспоравао велику старост његову; шта више, он је мишљења да ту немамо пред собом нормални тип, већ старачку лобању, која се услед болести изменила. Ипак се мора признати да је и на неколиким другим местима, у Француској и Белгији, у новије време и у Хрватској, нађено неколико старих лобања, које стоје близу налазима у Неандерталу. Ка овим налазима придружује се *Pithecanthropus erectus* из млађег терцијерног доба на Јави, који је по своме коштаном прибору веома близак антропоидним мајмунима. Овај је налазак, дакако, још и дан-дањи, у сваком погледу, предмет спора, те нема тако велику важност за савремено стање питања о пореклу човеку. Кад се све скупн уједно, онда се може допустити, да је некада живела нека раса са неандерталским лобањама а приближна мајмунском типу, која је данас изумрла, али је, по свој прилици, још у оно доба била на умору, из којег су нам сачувани њени остаци. Научне последице из досадашњих, усамљених налазака не могу се са поузданошћу изводити.

По Бранку, то су само идеје, које се не могу доказати. Ни палеонтологија није до данас дала одговорнај човекове заговетке, јер до сада нађени остаци фосилних мајмуна нису још оне жељно тражене споне између човека и мајмуна. Ну сродство између човека и антропоидних мајмуна много је вероватније на основи података што их пружа зоологија, него ли на основи геолошких докумената. Из раније позната је већ сличност ембрија; женке антропоидних мајмуна имају, насупрот осталим мајмунима, а слично човечјем роду, просту *disco-placentu*. Сродност обеју група доказује и њихова крв која се може мешати. Према огледима Фридентала: животиње, које нису сродне, имају хемиски различиту крв, и крв једне животиње утиче на крв другог племена мање више отровно. Само исте фамилије имају једнаку крв. Огледима је доказано, да дивљи и питоми зец у пуној мери допуштају мешање крви; мишиј серум не раствара крвна зрица пацова, нити обротно. Крв пса, вука и лисице могу се узајамно мешати, докле мачји серум раствара псећа крвна зрица. Серум

човечје крви раствара крвна зрица свих животиња, сем антропоидних мајмуна; крвна зрица орангутана и гибона не растварају се у човечјем серуму; шимпанзу може се убризгати човечја крв без икаквих рђавих последица. Према томе је крв антропоидних мајмуна физиолошки најближа човечјој крви. Ну, покрај све истовестности крви, ипак је између најнижег човека и највишег мајмуна грдна разлика; говор и мозак уздижу човека високо над мајмуном. Заман пружа човек руку да узабере плод сазнања по овоме питању; за сада он још непрестано лута и тумара у кругу без излаза.

П. М. М.

Веселе жене виндзорске, комедија у пет чинова, од Шекспира, превод с енглеског. Први пут представљано у Срп. Краљ. Народном позоришту 19. августа 1903. год. —

Јелисавета краљица енглеска (1558.—1603.), за чије је владавине Шекспир најинтензивније радио, гледала је оба дела Шекспирове комада „Хенрих IV“, у којем јој се најбоље допала појава дебелог витеза Фалстафа. Веома задовољна његовом улогом, затражи од песника да га изрази још једном, али да буде заљубљен. По свој прилици 1599. године написао је Шекспир тражени комад, пренео га у своје доба и крстио „Веселе жене виндзорске.“ Прераду овога комада штампао је John Dennis 1702. г. и у предговору вели: „Ја знам врло добро да се овај комад допao највећој краљици која је ипак била у свету. Овај је комад написан по њеној наредби и под њеним надзором. У жељи да га што пре види, наредила је да за 14 дана мора бити довршен.“

Ђорђе Брандес, у свом опсежном делу „William Shakespeare“ (1898.), са пуно разлога вели: да је краљица боље познавала уметности, не би никако захтевала оно што је немогуће т. ј. Фалстафову љубав. Тако је Шекспир био приморан да генијални лик свога Фалстафа сасвим упропасти, и да од дебелог витеза направи тип човека обичног, маторог, среброљубивог, љубитеља вина и жена. — Фалстаф у „Хенриху IV“ једна је од најбистријих и најдуховитијих глава што их је Енглеска икад имала. Увек је прибран, пун самоуверена и увек спреман да нађе изласка и из најтежих ситуација.

Фалстаф је, како га карактерише Maurice Morgann: неваљалац без пакости, лажов без обмањивања, витез, центмен и ратник без вредности, пристојности и части.

Такав је Фалстаф у „Хенриху IV“ а какав је у овом комаду — видели сте већ.

Фалстафу из „Веселих жена виндзорских“ јавља се удешена прилика да своје веома порабођене материјалне прилике поправи двома љубавним авантурама. Тога ради и пише два љубавна писма једнаке садржине госпођама Форд и Пеџ, о којима, у малом Виндзору, не зна да су одличне и поверљиве пријатељице. Обе госпође прочитају једна другој своја писма и — план је био готов. Другови Фалстафови саопште мужевима (које Фалстаф такође не познаје) његове намере, те се јадни Фалстаф нађе у укрштеној ватри. Мужеви су љубоморни, жене хоће да се свете, и цео рачун мора да плати он, бедни Фалстаф.

И почиње низ разних непријатности: на првом љубавном састанку морао се јадни Фалстаф сакрити у корпи прљава рубља, те се тако једва извуче (управо, једва га извукоше); на другом састанку, добивши великих батина, једва измаче обучен као нека стара врачара; а трећи пут (ето колико је Фалстаф глуп) домањен је и онет у замку, у Виндзорски парк, где су га, овог пута удружени и мужеви и жене и деца, последњи пут казнили страхом од неземаљских бића, али се, одмах после тога, и измирили с њим, а Пецови још и благословили дотле ометани брак између младога Фентона и своје кћери Ане.

Генијално урађени, сасвим довршени тип Фалстафа у „Хенриху IV“ био је, несумњиво, стална сметња Шекспиру да „порученог“ Фалстафа у „Веселим женама виндзорским“ изради као нов тип који нема ничега заједничког са пређашњим Фалстафом. Томе је, јамачно, много допринела и Јелисаветина наредба да дело мора бити довршено за 14 дана. Из ових разлога, ваљада, и блесне глупи Фалстаф (ја нарочито велим глупи, јер је неки назови референт у „Беогр. Новинама“ пронашао, „по Тену“ (!) да је овај Фалстаф веома уман „јер се уме вешто извући из свих неприлика!“), блесне покашто свим сјајем Хенрихова Фалстафа. Стални пратилац принца Хенриха, доцније Хенриха V, дочекао је злу судбину да му Шекспир, на краљичин захтев, скине са духовитог чела награду лаворску и да му место не метне лудачку капу!

„Веселе жене виндзорске“ комад су из грађанске прозе, из најобичнијег живота, комад су пун упоређења и пасуса који би данас били неконвенционални, пун игре речи, која је у српском преводу сасвим изгубљена.

Нестриљиво сам очекивао појаву ове бурлеске на нашој позорници. Али када бих и хтео крити, сад ми је немогућно: ја сам доиста нестриљиво али и са неповерењем очекивао г. И. Станојевића као Фалстафа. Ако је истинита верзија, да је г. Станојевић захваљивао за ову улогу, па чак омео и премијеру, која је била одређена за крај прошле сезоне, онда се Управи може с разлогом замерити, што је толико настојала да јој Фалстаф пропадне.

Ја сам знао да наша позорница нема правог Фалстафа. Ово немање није ни ретко ни чудновато, јер је, у осталом, и Бечки Бург добио тек у Баумајстеру свога правог Сер Цона. Не очекујући дакле таквог Фалстафа, ја сам исказивао сумњу да наш Фалстаф не ће ни релативно бити најбољи у трупи. Представа је потврдила моју сумњу. Г. И. Станојевић унео је доиста своју најјачу вољу за рад; где год је игра допуштала да г. Станојевић уђе у област своје комике, био је и одличан. Обраћам вам пажњу на оно место у комаду, када Фалстафа, после добивених батина, и по трећи пут зову на састанак. Овој епизоди, ипаче невероватној, ако хоћете чак и глупој, дао је г. Станојевић толико занимљивости жудњом своје страсти за женским, да нико ни оназио није колико је ово место неприродно. Али и поред неколико оваквих места, није г. Станојевић, у основи, погодио овај прави тон који је потребан за Фалстафа. — Бојећи се овога и пре представе, ја сам, као комбинацију, говорио о г. Раји Павловићу који би, по мом уверењу, био релативно бољи Фалстаф. Покушати није забрањено, а ово је могућно већ и због тога што је подела „Веселих виндзорских жена“ била у толикој мери погрешна, да је управа сад и дужна (већ и због свог нарочитог позива да негује класични репертоар, у који не бројимо и „Паву Циганку“) да што пре преподели комад. Ово је заслужио и Шекспир и наша

публика која од увек има нарочитих симпатија према Шекспировим комадима.

Комични типови велскога свештеника Сер Хју Евенса и лекара Кајуса, Француза, и ако беху у одличним рукама (Тодоровић и Руцовић), имали су једну основну погрешку која је провлачена кроз цео комад. И Сер Хју и Кајус имају рђав изговор и акценат: велски и француски. Чудимо се управо како је могла допустити да Сер Хју говори као Бечки Чивутин а Кајус као Италијан! Ова је погрешка толико уочљива, да не може ни у ком случају чинити част позорници на којој је постала. Ова је погрешка још за већу осуду и с тога, што она није остала управи непозната посла прве представе, па је ипак целу серију „Веселих жена виндзорских“ давала с овим погрешкама.

Поменули смо још мало пре, да је подела улога погрешна. У комад је требало неизоставно увести г-ђу Тодосићку, г-ђу Нигринову, г. г. М. Петровића и Милојевића. Г. Руцовић као Слендер био би много бољи.

Управа, која нарочито хоће да негује класични репертоар, није овога пута показала успеха и ако је за то имала и довољно времена и довољно бинских огледа. Кад је, после свега овога видела (јер то је морала видети), да „Веселе жене виндзорске“ не могу бити спрењене онако како је потребно, не би се имала чега стидети да се угледала на судбину „Сна летње ноћи“ (Шекспир), па да је представу или одложила или сасвим и напустила због овакве поделе. Кад су „Веселе жене виндзорске“ чекале од 1599. године све до данас да дођу на Београдску позорницу, могле би причекати још неко време, јер би тиме добила и управа, и представа, и публика. Овако не помаже ни изговор: „Шта ћете? Не ваља нам труп!“ Јер ако она одиста не ваља, зашто јој онда давати оно што није за њу? Али ја не мислим тако.

— К.

* Савез Земљорадничких Задруга довршио је штампање и већ почео растурање свога календара „Земљорадничка Задруга“ за 1904. г. У њему је леп број веома популарних чланака наших најистакнутијих пољопривредних писаца. Календар има до 30 шт. табака и око 300 слика у тексту, а цена му је само 1 динар. Свима који се баве о ма каквој земљорадничкој грани, препоручујемо најискреније овај календар. —

* Др. Коста Петковић, судија на расположењу, спремио је за штампу први део свога рада „Коментар казненог законика од 29. марта 1860. године.“ Кад штампање буде готово, поруџбине ће примати књижара Мите Стајића. —

* Др. Миливоје С. Васић написао је стручни извештај „Шуме у округу подринском“ и штампао га у засебну књижицу. —

* У издању штампарије Браће М. Поповића у Новоме Саду изашла је књига „Историја српске књижевности“, коју је према наставном плану за средње школе саставио Јован Грчић. Књига има 290 страна вел. осмине, а цена је 4 круне. —

* 7. о. м. прослављена је у Котору педесетогодишњица од Бранкове смрти и том је приликом основана Српска Народна Библиотека. —

* 18. о. м. представљана је у дворском позоришту у Шверину Нушићева драма „Пучина.“ Комад се веома допао а превео га је Фридрих Краус. —

* 2. о. м. освећена је у Адровцу, код Алексинца, нова црква и школа у спомен пок. руског пуковника Рајевског који је на том месту храбро погинуо у српско-турском рату 1876. г. И школу и цркву подигла је снаха пок. Рајевскога. —

* Драгомир Маловић (Трст, трг Николе Томашеа, 1) штампао је „Uputstvo u engleskom jeziku.“ Књига је намењена исељеницима који путују у Америку. У књизи је доста речи и кратких разговора. Цена је 1 круна и 10 хл. —

* 28. пр. о. м. држало је Књижевно Одељење Матице Српске своју редовну седницу под председништвом г. А. Хаџића и изабрало је за свог потпредседника г. Светозара Савковића, а за чланове на годину дана г. г. Милана Савића, Милана А. Јовановића, Тих. Остојића, Саву Петровића, др. Јована Радоњића, А. Вараџина, др. Веселина Ђисаловића, Перу Марковића, Димитрија Руварца, Радивоја Врховца, Пају Марковића и Иларијона Заремскога. —

* Димитрије Руварац прештампан је, из „Српског Спона“ за ову годину, свој чланак „Најновији аутономни скандал.“ Књига је штампана у Карловцима (Српска Манастирска Штампарија). —

* У Београду је почео излазити нов лист „Економ.“ Цена му је годишње 6 динара, а излази једанпут недељно. Уредништво је у штампарији Св. Николића. —

* Главни Савез Земљорадничких Задруга штампао је свој „Годишњак“ о раду у 1902. години.

* Милош Анђелковић, професор и наставник руског језика у мушкој учитељској школи Јагодинској, штампао је уџбеник „Практична руска граматика“, што га је израдио по Будманију и другим писцима. Књизи је цена 80 п. д. а може се добити само код писца (Јагодина). —

* Пошто је већ распродато прво издање Песма Стевана Луковића, сада је приређено и друго, које се може добити у књижари Бреслауера, у књижари Драгише Лапчевића и у дуванској радњи Данила Романовића. — Чудимо се издавачу што није забележио на корицама да

је ово друго издање, када се зна како се у нас тешко распродату књиге песама. —

* Слободан Јовановић, проф. у Вел. Школи, написао је и пустио у продају књигу: Светозар Марковић. Књизи је садржај: I. Његов социјализам. II. Србија у његово време. III. Његова критика бирократског система. IV. Његово решење нашег социјалног питања. V. Његова критика либералне странке. VI. Његова критика суда. VII. Његова критика омладине. VIII. Његов практични програм. IX. Његов утицај. X. Његова личност. — Цена је књизи 2 динара. —

Историја новије философије. I део. Од Ренесансе до Канта. Од Д-ра Бранислава Петровића, в. проф. Вел. Школе. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1903. — В. 8°, стр. 379. Цена 4 дин.

Земљописна читанка за средње, грађанске и девојачке школе. Израдио проф. Т. Радивојевић. Министарство Просвете одобрило је ову читанку за употребу и за књижице свију поменутих школа ПБр. 5289. од 14 маја 1903. год. Издао књижара Рајковића и Ђуковића. Београд, штампан Ч. Стефановића — преко од „Руског Цара“, 1903. — В. 8°, стр. 112. Цена 2 динара. —

Како да сачувамо очни вид, од Д-ра Ђ. П. Нешића, очног лекара. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1903. — В. 8°, стр. 65. Прештампано из „Народног Здравља“ 1903. — Цена?

Календар Матице Српске за годину 1904, која је преступна, има 366 дана. Год. III. Нови Сад. Издање Матице Српске, 1903. — В. 8°, стр. 194.

Гуливерово путовање у Лилипут, од Џ. Свифта. С енглеског превео Вићентије Ракић. Из „Дела“. Београд, Доситије Обрадовић — штампарија Аце М. Станојевића, 1903. — В. 8°, стр. 63. Цена 0.60 дин.

Крајт Ебинг: *О болесним и здравим нервима.* Прерадио с немачког Предраг М. Исаковић. Цена 0.60 дин. Београд, штампан О. Хоровица, Цар Урошева ул. 5. 1903. — 8°, стр. 65.

САДРЖАЈ:

С пролећа, приповетка, написао Милош П. Ђирковић, (наставак).

Попољно даворје, песма Милорада М. Петровића.

Ко нешто хоће да живи, мученик је овога свијета, написао Добра М. Ружић.

Под прозором, песма Ђис.

У трамвају, написао Ст. Сремац.

Фати-Султан, приповетка, написала Јелена Јов. Димитријевића (свршетак).

Под игдом, песма Алексе Шантића.

Руско сликарство у XIX веку, уломак из дела Рихарда Мутера (наставак).

Мира, само мира! песма Ст. К. Павловића.

Тако је то, приповетка, написао С. Д. Тодорић.

Генералова кћи, роман, написао И. Н. Потапенко (наставак).

Листићи: Успомена, написао П. В. Мијатовић. Шарени листири, превео с талијанског Z.

Уз наше слике.

Хроника (Наука, Уметност, Разно).

Библиографија.

СЛИКЕ: Његово Величанство Краљ Србије Петар I. — Последњи дан Помпеје. — Циганчица. — Њу-Јорк. — Соврашнице у Средињој Добрињи. — Мочар. — После кише. — Душанова тврђава у Скопљу. — Медина породица.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16. на по год. 8. четврт год. 4. дин.; ван Србије 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник **Р. Ј. Одавић**, Капетан Мишина ул. 8.

Краљевско-Српска Државна Штампарија